СТЕФАН Д. ГАГОВИЋ

НЕДИЋЕВА СРБИЈА

Установе, организације , манифестације

2013

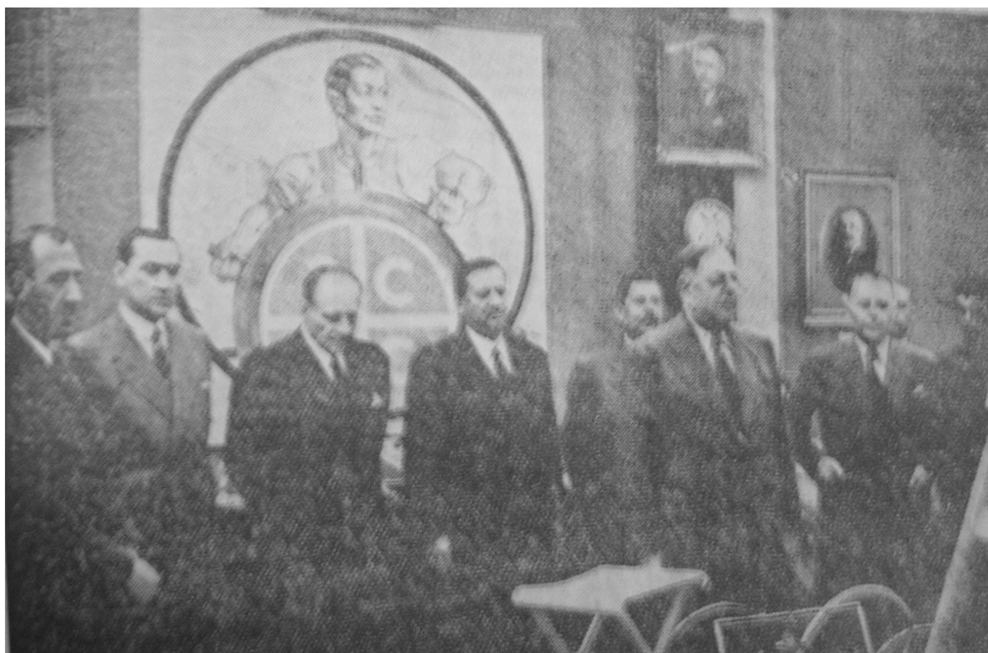
С А Д Р Ж А Ј

ПРЕДГОВОР

На овом месту биће представљене оне цивилне установе, организације и манифестације Недићеве Србије, чији се примарни задатак заснивао на реализацији основних активности из делокруга свога рада, радно ангажовање омладине, решавање радних спорова, преваспитање омладине итд. Оно што је карактеристично за све ове организације и установе, без обзира на међусобну различитост у погледу основних активности, јесте заједничка идеолошко-васпитно-пропагандна компонента која се огледала кроз идеолошку изградњу својих чланова у духу Нове Србије и пропагандне активности у истом правцу. Свака од ових устананова и организација представљена је кроз задатке који су пред њима постављени; организациону структуру и активности, на основу којих се може стећи објективна слика њиховог битисања, док су манифестације (изложбе) у највећој мери приказане очима посетиоца.

Поред наведених, период о коме се овде говори, обиловао је разним организацијама и установама, како војног тако и цивилног карактера, које су припадале Недићевом управном апарату. Карактеристичне установе тога времена а могло би се рећи и најпознатије (јер се о њима највише писало и говорило), јесу свакако: Специјална полиција; Бањички логор, као и оне мање познате попут Дирис-а (Дирекција за исхрану и снабдевање) или Недићевог дечјег града, али оне на овом месту нису узете у разматрање, из разлога што се не одликују идеолошко-васпитно-пропагандним радом, бар не на једном месту и начин како су то спроводиле Српска заједница рада, Национална служба за обнову Србије, Васпитни завод и др.

Добар део представљених установа, организација и манифестација формиран је и устројен по узору на иностране организације сличног типа, али су исто тако поједине установе у нашој земљи биле по много чему јединствене на територији тадашње Европе.

Милан Недић са својим сарадницима

СРПСКА ДРЖАВНА ПРОПАГАНДА

На нивоу Председништва Министарског савета Владе народног спаса, која је формирана 29.августа 1941. године на чијем се челу налазио Милан Недић, постојала су три одељења и то: Опште, Правно и Одељење државне пропаганде. Ово последње познато је још и под називом Српска државна пропаганда, тј. Државна пропаганда и у самом почетку је функционисало као нека врста владиног прес-бироа.

Задаци

Одељење државне пропаганде при Председништву Министарског савета, формирано је са првенственим циљем да широј јавности представи активности и мере које Влада предузима на успостављању реда и мира и изградњи Нове Србије, као и обавештавање народа о правом стању и приликама у земљи. Постављене задатке Државна пропаганда спроводила је у три правца и то кроз: опште обавештавање народа; директно обавештавање села и непосредни додир са градом.

Организација

У оквиру Српске државне пропаганде постојали су следећи одсеци:
- Административни одсек,
- Одсек за општу, социјалну и пропаганду села,
- Одсек за штампу, радио и филм,
- Позоришни одсек.

Државном пропагандом руководио је Начелник Одељења државне пропаганде, а на то место је постављен др Ђорђе Перић, који је непосреддно био подређен Председнику Министарског савета тј. Милану Недићу. На челу сваког од Одсека налазио се Шеф одсека, док је шеф Позоришног одсека имао протоколарни назив Генерални интендант. Како би се што ефикасније спроводиле активности у погледу вршења пропагандне акције, при окружним начелствима постављени су референти за пропаганду и формирани пропагандни одбори. Задатак референта огледао се у организовању и координирању пропагандних активности, док је пропагандни одбор имао дужност да постављене задатке реализује на терену путем зборова, конференција, трибина и сличних манифестација. Персонални састав пропагандних одбора чинили су: лекари, учитељи, адвокати, свештеници и друге угледне личности из својих средина. Окружни референт за пропаганду, имао је обавезу да путем телефонских и писаних извештаја обавештава Одељење државне пропаганде о битним дешавањима на терену, као и о резултатима свога рада. Како је цела ствар око формирања пропагандних одбора функционисала и са каквим су се изазовима сретали људи који су се прихватили тог посла, најбоље илуструје извештај Окружног начелника за Округ моравски од 22. фебруара 1942. године упућен Министру унутрашњих послова у коме се каже:

Поступајући по упутствима које сам добио на конференцијама у Београду, да се образују пропагандни одбори у Јагодини је образован одбор у који су ушли: професори, адвокати, лекари, учитељи и неке судије. Не треба да истичем да сам морао да употребим доста труда, док сам овим људима објаснио важност и потребу да се ангажују у одбор.

Чланови овог одбора требали су данас да оду у 16 општина среза беличког и да на скуповима објасне сељацима данашњу ситуацију и позову их да се одржи потпун ред и мир и да се предаду раду и обнови Србије. Данас је требало да иде 8 група предавача, а 26. овог месеца 9 група.

Када сам јуче обавестио о томе Крајскоманду у Јагодини ађутант крајскоманданта изјавио је да овим састанцима морају да присуствују немачки жандарми са тумачима. Како нису имали довољан број тумача, одредили су да данас иду само 4 групе. О овоме сам вас обавестио писмом од јуче.

Међутим јуче у подне од начелника среза беличког обавештен сам, да се ови скупови не могу данас држати јер да Крајскомандантура нема сагласност Фелдкомандантуре, да се ови скупови могу одржати.
На конференцијама у Београду и код помоћника г. Ђорђевића тражио сам, да се за сваку нашу акцију издејствује предходна сагласност и одобрење немачких војних власти.
Стога ми је част умолити Вас Господине Министре да код надлежних немачких војних власти издејствујете одобрење, да пропагандни одбори који су основани код окружних начелстава могу и без икаквих сметњи држати своје скупове и да их убедите да ће ови одбори радити у духу смерница Српске Владе, на одржавању реда, мира, рада и обнове Србије.
Јасно је да у овим приликама немачке војне власти морају наш рад контролисати. Ми против тога нити шта имамо, нити шта можемо, али се бојим да присуство немачких органа на тим скуповима може код света изазвати утисак, да људи који су у одбору раде по наређењу немачких власти, а не из свог сопственог убеђења, те ове конференције неће изазвати оно дејство које се иначе жели. Иначе у одбору су национално исправни и поуздани људи, свесни да је нашем народу поребан ред, мир и рад на обнови Србије.

Када је цела ствар око пропагандне акције заживела на терену и када су отклоњене почетне потешкоће, извештаји истог Окружног начелника изгледали су овако:
Рад на националној пропаганди никако не престаје. Из недеље у недељу држе се популарна предавања по свим местима овог Округа и народ се обавештава о свим питањима од којих нам зависи опстанак. Нарочито у овим предавањима никако не изостаје тема „Ред и мир у земљи изнад свега“.
У првој половини овог месеца одржана су ова предавања:
У срезу Раваничком одржане су конференције у селу Сењу и Дражмировцу. Теме су биле: „Ред и мир у земљи“ и „О гостољубљу и нашим обавезама према избегливама“. Предавања су добро посећена и пажљиво саслушана. […]
У Лебини, говорио је г. Милутин Јелић, лекар: „О чувању здравља“; г. Милутин Лазаревић, економ: „О међусобном помагању у раду“. Конференција протекла у потпуном реду и предавања су учинила дубок утисак. Присутно је било 45 људи. […]
У Балајнцу је говорио г. Радомир Милановић шеф Пореске управе и Ђока Радовић геометар.[..]
На дан 6. децембра т.г. у Јагодини, пред сквером одржан је велики Српски пропагандистички збор на коме су говорили министри г. Јонић и Добросављевић. На збору је било око 6 000 грађана Округа Моравског. Говори г. Министара пажљиво су саслушани и наишли на потпуно одобравање и разумевање. Овај збор је протекао у потпуном реду и миру.

15. децембар 1942.

Активности

Највећи део својих активности Српска државана пропаганда реализовала је преко Одсека за општу, социјалну и пропаганду села, којим је руководио др Лазар Прокић. Поред Прокића својом активношћу истицали су се још и: др Никола Лалић (Одсек за штампу); Милош Милошевић (секретар одељења); др Милош Младеновић (уредник *Новог Времена* , и каснији дописник из Берлина); др Никола Маринковић и други.

Опште обавештавање народа као један од три правца у коме се кретала пропагандна активност Државне пропаганде, вршено је путем специјалне литературе која је писаном речју и илустрацијом требало да укаже на све опасности и заблуде које су се надвиле над српским народом у том тренутку, као и о могућим перспективама у случају избора правог пута. У ту сврху штампане су и издаване јавне објаве (фише), илустровани плакати, дописне карте, брошуре, пропагандне значке итд. У периоду од новембра 1941. до априла 1942. године у народу је растурено 12 врста фиша у 519.000 примерака; илустрованих плаката са 8 тема у 661.000 примерака; 7 врста пропагандних значака социјалног карактера у 600.000 примерака; 10 врста дописних карата у 120.000 примерака; 54 врста брошура у укупном тиражу од 1.580 000 примерака и то: 18 врста антибишељвичких (450.000 примерка), 13 антикомунистичких

(485.000), 5 врста антиенглеских (150.000), 5 антијеврејских (100 000) и 5 националистичких (395.000).

Директно обавештавање села реализовано је одласком агитатора на село и довођењем сеоских група у Београд, па је из тог разлога марта 1942. године формирана установа Земља и рад. Обавештавање на селу вршено је преко групе од 56 нарочитих изасланика, који су почевши од средине фебруара 1942. године па до краја марта исте године, обишли 1.030 сеоских општина у 58 среза и говорили пред око 200.000 домаћина. Овај посао касније су на терену преузели окружни референти за пропаганду и пропагандни одбори, на тај начин што су по селима приређивани зборови и конференције на којима су се окупљеном народу обраћали говорници у чијим излагањима су доминирале теме као што су: *Мир, ред и рад услови су нашег опстанка*; *Зашто се данашња влада, зове Влада народног спаса*; *Домаћинство, чојством и јунаштво, три су особине нашег народа*; *Зашто дајемо део пшенице*; *Како да се спасемо од комунистичке немани*; *Вратимо се вери која нас је очувала* итд. Поред ових тема, на зборовима су стручњаци из области пољопривреде и ветерине говорили о савременој пољопривредној производњи и узгоју стоке. Предавања на сеоским подручјима нису одржавана током великих пољских радова.

Непосредни додир са градом, односно вршење пропаганде у градској средини спровођено је преко агитатора Државне пропаганде који су организовали зборове, предавања и конференције намењене градском становништву. На поменутим зборовима поред осталих обрађиване су од стране говорника и следеће теме: *Правилно васпитање омладине у српском духу*; *Штета коју нам доноси страна пропаганда*; *Света мисија генерала Недића*; *Каква је вера у Совјета*; *Ред и мир у земљи изнад свега*; *Улога омладине у обнови земље* итд. Поред живе речи коришћена су и остала пропагандна средства попут штампаног материјала (леци, плакати, брошуре); радио програм; изложбе (Антимасонска из 1941.; Антикомунистичка из 1942.; као и антиком. изложба под називом „*Црна Гора под петокраком звездом*" из 1944. године); али највећу пажњу грађанства привлачиле су биоскопске пројекције у оквиру којих су приказивани пропагандни филмски журнали. У ту сврху средином 1943. године покренуте су филмске новости под називом *Нова Србија* у оквиру којих су обрађивани догађаји из политичкг и јавног живота Србије. Упоредо са *Новом Србијом* у биоскопима је једном недељно приказиван и *Недељни преглед*, који је представљао кратку форму анимираног филма, са циљем да се по датумима представе важни догађаји у земљи и свету.

Новинари, сниматељи и фоторепортери Српске државне пропаганде, пратили су све важније догаћаје јавног живота а нарочито оне на којима су учешће узимали владини представници и то пре свега министри као и остали носиоци јавних функција. Прикупљени материјал Одељење државне пропаганде користило је за своје потребе, али је исто тако уступало прикупљени материјал оним штампаним медијима који нису имали извештаче са дотичних догађаја.

Преко Одељења државне пропаганде вршена је агитација за збрињавање српских избеглица из угрожених крајева. Тим поводом настао је и чувени плакат „*Мајко Србијо помози*". Овај плакат дистрибуиран је по целој земљи посредством Одељења државне пропаганде, а његова сврха била је да се српски домаћини одазову апелу Милана Недића у збринавању избеглица. Плакат је дело новинара и карикатуристе Драгослава Стојановића, који је искористио фотографију добијену од стране Милоша Војновића-Лаутнера команданта Десетог добровољачког одреда, који је са својим војницима прихватао избеглице на Дрини и једном таквом приликом настала је и чувена фотографија.

Српска државна пропаганда пружала је подршку и помоћ приликом оснивања и функционисања појединих установа и манифестација, које су поред осталог имале за циљ и вршење здраве националне пропаганде. У групу таквих установа и организација најзначајније место заузимају Антикомунистичка лига и установа Земља и рад, као и хунманитарна акција под називом Зимска помоћ.

Милан Недић

др Ђорђе Перић

др Лазар Прокић

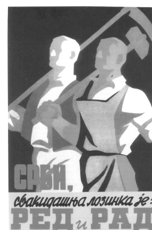

Министри Јонић и Добросављевић на збору у Јагодини
6. децембар 1942. године

НАЦИОНАЛНА СЛУЖБА РАДА ЗА ОБНОВУ СРБИЈЕ

ПРВИ ПОКУШАЈИ

Одмах по успостављању Комесарске управе 30. априла 1941. године, Комесар за социјалну политику и народно здравље др Стеван Иванић, предложио је формирање Опште радне службе, са циљем да се омладина која би је сачињавала, склони са улице и радно ангажује у обнови земље. Овај Иванићев предлог није заживео из разлога што се унутар саме Комесарске управе водила потајна борба између представника различитих политичких струја који су сачињавали саму Управу. Из страха да новоформираном Радном службом не преовладају представници Љотићевог Збора, чији је између осталог и сам др Иванић био члан, Танасије Динић тадашњи заменик Комесара за унутрашње послове, успева да осујети предлог Комесара социјалне политике.

Добровољна радна служба

Недуго затим, тачније у другој половини месеца маја, идеја о успостављању радне службе ипак је заживела. Увидевши неопходност постојања овакве организације Комесарска управа је приступила формирању Добровољне радне службе, на чијем је челу постављен пуковник Милош Масаловић. Радни задаци ове службе, огледали су се пре свега у отклањању последица шестоаприлског бомбардовања и рашчишћавању рушевина по Београду. Након стравичне експлозије која је задесила Смедерево 5. јуна 1941. године, Комесарска управа упућује Добровољну радну службу у овај разорени град, као помоћ тамошњим властима у обнови Смедерева. Као и у Београду и овде се радило на рашчишћавању рушевина, извлачењу и сахрањивању настрадалих као и пружању сваке друге потребне помоћи грађанству. Убрзо се број од 120 омладинаца, колико је у почетку Радна служба бројала знатно увећао тако да су формиране две групе, једна је остала у Смедереву а друга је враћена за Београд. Окосницу првих оружаних одреда будућег Српског добровољачког корпуса, сачињавали су управо омладинци Радне службе, који су се септембра 1941. масовно одазвали позиву и приступили српским добровољцима.

Омладинска радна служба

У Крагујевцу је крајем октобра 1941. године, непосредно након трагичних догађаја који су задесили овај крај, формирана Омладинска радна служба која је окупљала омладину од 14 година па навише. Било је ту ратне сирочади, избегличке деце, ђака дојучерашњих талаца, али и оних који су подлегли „устаничкој“ пропаганди. Сви они смештени су у интернат Женске учитељске школе у Крагујевцу, где су под надзором старешинског кадра организоване целодневне активности.. Укупно бројно стање Омладинске радне службе износило је 550 омладинаца, највише је било гимназијалаца, затим студената, занатлија али и сеоске омладине. Поред радног ангажовања, служба је имала задатак васпитања и образовања омладине, које се заснивало на националним принципима и народној традицији. Служба је били подељена по одсецима и то: Васпитни одсек (укључивао и пропаганду); Инжењерско-технички; Интендантски и Здравствени одсек, а за потребе административних и дисциплинских послова формиран је Штаб. Целом Радном службом руководио је инж. Симеон Керечки, док је за његовог помоћника именован Срећко Симеуновић. Са истим циљем и задацима у Крушевцу је такође формирана Омладинска радна служба, ове две службе познате су још и под називом Пионирски одреди. На челу крушевачког одреда постављен је Иво Трипковић, а део људства стациониран је и у Краљеву. У Чачку је на иницијативу професора Драгутина Булића (Љотићевог првака у том крају) организована радна група од око 80 омладинаца под командом капетана Андрејевића, која је касније ушла у састав Националне службе рада. Због тешких услова свакодневног живота (окупација, несташица, глад, избеглице) који су током тог периода владали Србијом, а која је поред сви тих мука била захваћена и грађанским ратом, Омладинска радна служба није заживела и развијала се у оном правцу како је то првобитно било

предвиђено, па је идеја о организовању омладине у јединствену радну службу, морала да сачека неко друго време.

НАЦИОНАЛНА СЛУЖБА РАДА ЗА ОБНОВУ СРБИЈЕ

Сви досад наведени покушаји да се створи Радна служба, нису дали резултат из разлога непостојања ширег консензуса између главних политичких фактора по овом питању, као и немогућности финансирања и одржавања такве једне службе у условима какви су у том тренутку били реалност. Тек када је ситуација у Србији колико толико нормализована (сузбијањем комунистичко-четничке акције), овом питању се посветила већа пажња. Влада Милана Недића је преузела на себе све потребне радње и активности у циљу формирања Националне службе рада, а први корак у том правцу био је доношење Уредбе о увођењу Националне службе за обнову Србије[1], која је обнародована у *Службеним новинама* 16. децембра 1941. године.

Опште одредбе

Национална служба рада представљала је почасну службу српске омладине своме народу, сви млади Срби били су обавезни да служе своме народу у Националној служби као национално-васпитној установи.

Задатак националне службе, која је уведена за подручје српске државе, био је да цео народ, одређеног доба старости удружи на заједнички свестан и дисциплинован рад за опште добро, како би сваки појединац могао бити кориснији и боље употребљен. Затим да васпита српску омладину у српском духу, у духу пуне српске националне солидарности и социјалне правде за ново и правилно схватање рада, а пре свега за поштовање физичког рада, да спроводи опште корисне радове за техничко, културно и привредно унапређење Србије. Ови задаци би се остваривали путем заједничког живота обвезника у облику логоровања, дружења, просвете, физичког рада, наставе и других мера потребних за духовно формирање омладине. Циљ је био и да се до сад потпуно пасивни елементи чак по заједницу необично штетни, натерају на користан рад за себе и заједницу којој припадају. Национална служба рада деловала је као самостална државна установа под Министарством рада, социјалног старања и народног здравља.

Право и обавезу служења у Националној служби имао је сваки Србин способан за рад без обзира на занимање, старости од 17 до 45 година живота. Од обавезе служења била су изузета лица следећих категорија:

а) лица која могу доказати да имају редовно занимање;

б) чланови породица сопственика пољопривредних домаћинстава који су неопходно потребни за одржавање домаћинства;

в) радници који су се код српских јавних берзи рада пријавили за рад у Немачкој и који су о томе добили потврду о пријави;

г) Јевреји, цигани и она лица која немају или изгубе часна права.

Позивање обвезника на рад вршено је сваке године првог априла и првог октобра и то према годиштима, деловима односно групама годишта, као и према нарочитим социјалним потребама и потребама односног подручја.

[1] Поред ове Уредбе, за функционисање Националне службе од важности су још две и: Уредба о организацији Националне службе за обнову Србије, од марта 1942. и Уредба о Националној служби рада за обнову Србије из априла 1944. која заправо представља модификовану верзију Уредбе из 1942. године

Сва лица која су подпадала под дужност националне службе, морала су се пријавити надлежним органима, ради увођења у матичне књиге, у супротном су надлежне власти изрицале новчане казне и путем полицијске власти таква лица присилно су привођена. Сви они који су избегавали службу националне обнове или нису испуњавали одређене им дужности, као и у случају самовољног напуштања, ризиковали су да буду кажњени због саботирања националне обнове, што је за собом повлачило казну затвора од најмање годину дана у зависности од тежине прекршаја.

Дужина трајања обавезе није могла бити краћа од шест месеци нити дужа од годину дана. Припадност Националној служби рада текла је од ступања у службу, односно од дана позива на службу, па до дана отпуштања. За сво време трајања службе, обвезници су имали право на бесплатан смештај, одело, храну, право на бесплатно лечење, осигурање за случај болести или незгоде на раду, бесплатан превоз, повластице током боравка у бањама, санаторијумима или климатским местима. По истеку обавезног рока, а по сопственој молби обвезник је могао да буде задржан.

Уредбом о Националној служби рада за обнову Србије, било је предвиђено да се ни један омладинац не може уписати у школу или универзитет ако предходно није одслужио обавезни рок у Националној служби. Исто правило је важило и за занатлије и чиновнике који без одслужења нису могли покренити самосталан посао, односно засновати радни однос у државној служби. С друге стране пак сви они који су одужили свој дуг, имали су код једнаких услова првенство за пријем у државну или самоуправну службу и државним предузећима, док је школска омладина стицала право на стипендију а сељачка омладина на запослење у жандармерији и на државним добрима.

Сваки је обвезник пре ступања у Националну службу, морао да прође лекарски преглед, на основу кога је утврђивана његова здравствена способност за рад. Овај посао је обављала лекарсака комисија Националне службе, састављена од три члана (два лекара и једног чиновника) а на основу чијег извештаја је дотични обвезник проглашаван: способним за рад, ограничено способним, привремено неспособним или трајно неспособним. У зависности од здравствене способности, омладинци су разврставани и одређивани су им радни задаци који су усклађивани са њиховим могућностима.

Припадницима Националне службе рада, био је забрањен сваки политички рад, док је за Стрешине важило правило да не смеју припадати никаквим политичким странкама.

Организација

Седиште Управе Националне службе рада за обнову Србије налазило се у Београду, а Управа се делила[2] на:

а) Штаб Старешине
б) Организациско одељење
в) Просветно одељење
г) Економско одељење
д) Санитетско одељење

Свако од горе наведених одељења, обављало је послове из свог делокруга рада и то: вођство, управљање, организација, инспекцијски послови, инжењерско-технички послови, снабдевање, настава и васпитање, здравствена заштита итд.

[2] Подела на основу Уредбе из 1944., док се Уредбом из 1942. године Управа делила на: управну (административно, организациско, техничко и економско одељење) и руководнну службу (вођство рада и логора, настава и васпитање, инспекторат)

Особље потребо ради спровођења управних задатака, узимано је из редова активних државних службеника, који су за овај рад примали своје принадлежности из установа и служби из којих су и упућивани. Ови службеници делили су се на сатлне и привремене.

За потребе спровођења управних задатака у унутрашњости и на терену при Окружним начелствима постављани су посебни Окружни референти Националне службе рада, који су били задужени за организацију, уредно функционисање и извршења дужности по наређењима Управе, на територији коју покрива надлежност дотичног начелства

На челу Националне службе налазио се Старешина (Руковалац у почетном периоду), који се под пуном одговорношћу а у смислу постављеног циља руководи пословима Националне службе рада за обнову Србије, стара се о образовању и васпитању старешина и обвезника и правно прдстављa Нациионалну службу пред властима и трећим лицима. Према припадницима Националне службе рада, Старешина има право да изриче дисциплинске казне до 30 дана затвора и до 10.000 динара. На челу Штаба Старешне налазио се Начелник штаба а свако одељење имало је свог Начелника одељења. Сви они заједно били су потчињени Старешини Националне службе а овај Министру рада, социјалног старања и народног здравља као и Председнику Министарског савета, који га и именује на то место. На руководећа места у оквиру службе, могла су бити постављена само она лица, која по својој прошлости и по свом личном и карактерном држању пружају јемство, да одговарају захтевима и да су политички поуздана. За Старешину Националне службе рада именован је др Ђуро Котур који је на том месту остао све до 10.02.1944. године када га замењује проф. Милорад Марчетић дотадашњи помоћник Старешине, Начелник организационог одељења постаје Алексије Недељковић, просветног др Ђорђе Паунковић итд.

Радне активности Националне службе рада реализовале су се путем радних јединица у којима су обвезници били разврставани. Основна јединица Националне службе била је чета, на чијем се челу налазио четовођа.Сваки обвезник безусловно је морао да слуша упутства и наредбе четовође. У случају противљења могла су се применити дисциплинска кажњавања од стране четовође, према прописима нарочитог правилника о дисциплини. Јачина сваке чете кретала се до 180 обвезника, свака чета се делила на водове, а ови даље на десетине. Више чета заједно сачињавали су групу, коју води старешина групе. Јачина сваке групе зависила је од рада који се обваљао. Једна група могла је обухватати највише пет чета..

Трошкови функционисања Националне службе покривани су из два извора, сопственим средствима и државним дотацијама. Сопствена средства Националана служба је обезбеђивала наплатом извршених радова за потребе правних лица или предузећа, док је издвајање државних субвенција за потребе службе било предвиђено буџетом. Национална служба била је ослобођена плаћања свих јавних дажбина, такса, поштарине, превоза итд. Све државне власти биле су дужне да поступају по захтевима Националне службе и пружити јој пуну сарадњу. То се нарочито односило на општине на чијем су се подручју одвијали радови.

Радне активности

И ако је Уредба о увођењу Националне службе за обнову Србије, ступила на снагу децембра 1941. године из објективних разлога она је практично почела са радом тек марта 1942. године. што се поклапа са доношењем Уредбе о организацији Националне службе.

Први радови почели су у Београду 13. марта 1942. год. на појединим објектима на Бањици, Калемегдану и Топчидеру, а у унутрашњости Србије првог априла исте године. Обвезници Националне службе рада били су ангажовани на различитим пословима: рашчишћавање и обнова објеката страдалих услед ратних дејстава, изградња нових објеката, рад у одређеним предузећима, помоћ сељацима приликом пољских радова, поправка и изградња путева и железничких пруга, сеча дрва, али је акценат ставњен на мелиорацијоне радове који се односе

на уређење пољопривредног земљишта као што су: исушивање подводног и баровитог земљишта, регулација река и потока, подизање насипа за заштиту земље од поплава, копање канала за наводњавање, а што је одговарало напорима српске владе о успостављању планске пољопривреде. Припадници Националне службе били су радно ангажовани по читавој територији Србије, мада је у неким крајевима (Мачва, Поморавље) због специфичности послова, присутност радних чета била израженија.

Обвезницу су на терену у зависности од величине чете били смештени по приватним кућама, преуређеним државним објектима или школама, хигијенским колибама (плетаре), шаторима итд. За веће групе формирани су посебни логори са целокупном пратећом инфраструктуром (бараке за смештај, кухиња, мокри чвор, амбуланта). Живот омладинаца током рока у Националној служби био је организован према тачно предвиђеном распореду, по редоследу активност на првом месту је био рад затим васпитно-наставне активности, рад по секцијама (драмска, музичка, спортска) итд. Кроз радно ангажовање градске омладине у пољу и на селу желео се постићи ефекат везивања младог човека за земљу и упознавању живота у сеоској средини.

За потребе Националне службе у Остружници је образован Центар за обуку четовођа, па је у ту сврху 26. фебруара 1942. године отпочео са радом курс намењен будућим старешинама, који је трајао током читавог лета и кроз који је прошло пет група. Прву групу полазника курса 2. марта 1942. посетио је руководилац службе др Ђуро Котур са својим помоћницима. На уласку у центар дочекао их је стражар са ашовом на рамену, а у кругу логора постројена чета будућих старешина са шефом органозационог одељења, мајором Тодором Крајиновићем, који је поднео рапорт о стању у центру. Дневне активности полазника курса одвијале су се по следећем распореду: рано ујутру дежурни течајац буди остале и после јутарње хигијене се у строју одлази на гимнастику, иза чега следи доручак а након тога подела алата и одлазак на практичан рад, у оквиру кога се копају канали, сади воће, уређују путеви итд. По завршеном раду течајци се у строју и уз песму враћају у логор, где се пере алат, чисте ципеле и одела а затим одлази на туширање, после чега долази ручак. До 14 часова је одмор а затим следи теоретска обука о организацији Националне службе, администрацији и слично. Вечера је у 19 часова а иза тога су све до одласка на спавање слободне активности. По завршеном курсу свршене старешине упућиване су у радне чете на територији Србије. У Остружничком центру одржавани су и идеолошко-васпитни течајеви, које су похађали одабрани обвезници радне службе. Поред курсева за обуку будућих старешина и четовођа у оквиру Националне службе, организовани су курсеви и предавања из различитих области. Такав је примера ради био и течај за прикупљање лековитог биља, којим је руководио др Јован Туцаков. Циљ овог курса био је да се одабрани омладинци Националне службе оспособе за прикупљање, правилно паковање, сушење и размножавање лековитог биља на терену. По завршеном курса слушаоци су упућивани у радне чете како би своја знања пренели и на своје другове.

За прва три месеца постојања, Национална служба рада мобилисала је 5.000 омладинаца, распоређених у седам радних чета, у августу је тај број нарастао до броја од 9.000 на територији Србије, док је у Банату било упослено њих 4.000. Средином 1943. године Национална служба рада у свом саставу имала је 12 радних група, 27 самосталних чета, 12 самосталних водова, 3 баштенске чете, 3 самосталне баштенске чете и 147 сеоских чета, што је укупно чинило 22.500 обвезника који су заједно остварили 9.383.811 радних часова. Рачуна се да је за сво време постојања кроз Националну службу рада прошло око 35.000 обвезника

Поред карактеристичних униформи по којима су припадници Националне службе били препознатљиви, њих је карактерисао још један детаљ а то су биле ципеле са дрвеним ђоном, које су приликом проласка веће групе обвезника кроз град стварале специфичну буку, што је грађанству био знак да омладинци иду или се враћају са посла.

И поред свих напора Управе, старешинског кадра, тадашњих медија и осталих заговорника радног ангажовања и васпитања омладине на начин који је то спроводила Национална служба

рада, она је наилазила на неразумевање и отпор код једног дела становништва. Тај отпор се првенствено огледао у избегавању радне обавезе од стране самих омладинаца, затим у покушајима нацинално несвесних родитеља да своју децу на овај или онај начин ослободе обавезе служења у Националној служби. Али можда највећи проблем је стварала пропаганда која је на сваком кораку роварила, протурајући нетачне информације о томе како су услови живота током трајања обавезе лоши, храна слаба, рад тежак итд. Таква врста пропаганде спровођена је од оних снага који су били против напора Милана Недића и његових сарадника да се омладина радним ангажовањем и васпитањем у националном духу, отргне од погубног утицаја комунистичко-четничких агитатора и авантуриста. Како би се спречиле овакве појаве Управа Националне службе је предузела одређене кораке, прво је направљена такозвана „Црна књига" у којој су се налазила имена оних обвезника који су избегавали обавезу или чији су родитељи путем подмићивања или протекцијом покушали своју децу да ослободе од службе. Такви обвезници су као и сви други слати на рад, с тим што је дужина трајања њихове обавезе била максимална а услови на терену и послови на којима су били ангажовани изискивали су већи физички напор. Сузбијање ефеката непријатељске пропаганде о наводним лошим условима у којима живе обвезници, вршено је на тај начин што су путем штампе објављивана писма обвезника из којих се јасно видело да такве ствари не одговарају истини и стварном стању на терену.

У више наврата организован је одлазак група старешина Националне службе на шестонедељни курс у Немачку, који је имао за циљ да се наши омладинци упознају са радом и активностима немачке Радне службе. Пут за Немачку организован је захваљујући вишем радном вођи Прагеру и директору немачког института др Шмаусу, који је у просторијама института организовао свечани пријем поводом одласка прве групе од 45 омладинаца, а на сам дан поласка на желетничкој станици је приређен испраћај уз дефиле и песму обвезника Националне службе.

У оквиру Управе Националне службе, постојали су посебни инспекцијски органи, задужени за контролу рада и живота обвезника на терену. Поред ових инспектора, инспекцију су веома често вршили и највиши руководиоци службе, др. Котур, проф Марчетић и други. Инспекцијски органи су обилазили радне логоре, објекте за смештај, места на којима се обављао рад, тако да су на лицу места добијали праву слику о условима под којима живе и раде омладинци Националне службе рада. На основу виђеног сачињаван је записник у који су поред затеченог стања уношене примедбе и сугестије обвезника које су ако је то било могуће решаване на лицу места или у најкраћем могућем року.

Васпитно-наставна делатност

Поред примарног циља у виду радног ангажовања, у оквиру Националне службе упоредо се радило на васпитању и образовању омладине. За ту сврху формирано је посебано одељење за просвету у склопу Управе, чији је задатак био да изради план и програм рада са обвезницима, спроводи активности у виду предвања, извођења наставе и курсева и оспособи предаваче за ту сврху.

Дневне активности обвезника биле су организоване тако да су се физички послови обављали пре подне, док су поподневни часови били резервисани за наставу из области националних предмета, народне културе, вере али и опште образовних предмета за све оне којима школа није ишла баш најбоље. Замисао организатора и руководиоца службе била је да се кроз физички рад, идеолошку изградњу и међусобно дружење обвезницима усади дух Нове Србије, који би то касније преносили и на осталу омладину. Сви ови напори старешина и руководства службе имали су само један циљ а то је да се омладина усмери на праве вредности засноване на националним основама, да развије љубав и пожртвовање према народној заједници, да створи појам о важности и значају физичкога рада и да искуства и вештине стечене у служби, касније примени у животу. У склопу васпитно-идеолошког рада омладинцима је од стране предавача и старешина указиванао на неопходност оспособљавања и укључивања омладине у борбу за нов

друштвени поредак, обнову националног духа, наслеђа и културе. Теме предавања биле су различите садржине, говорило се о смислу и задацима Националне службе, о идеологији рада, напорима владе Народног спаса за прикључење Србије Новој Европи, националном буђењу народа, принципа социјалне правде, животним начелима новог човека, моралу као основу животне снаге народа, патриахалном моралу српског сељака, моралу и интелигенцији, дужностима према себи и Отаџбини итд.

У готово свим местима у којима су били радно ангажовани обвезници Националнае службе рада, у слободно време организовали су и изводили културне манифестације различитог садржаја, како за своје другове из радних чета тако и за грађанство. Поред позоришних представа приређиване су и приредбе, разне изложбе, концерти, смотре као и дружење са локалном омладином. Поред представа у сопственој режији, омладинци из драмских секција Националне службе са својим старешинама пружали су помоћ и локалним аматерским позоришним трупама у припреми и извођењу представа. Велики број приредби које су организоване за грађанство имао је хуманитарни карактер, јер је сав приход уступан социјално најугроженијима.

Поред културних дешавања, Национална служба организовала је у местима боравка својих радних чета, велики број зборова и предавања, како за своје припаднике тако и за грађанство.Ове манифестације имале су за циљ упознавање народа са активностима Националне службе, као и предочавање тернутне војно-политичке ситуације код нас и у свету. Говорници су између осталих били и министри у влади Милана Недића, руководиоци Националне службе, културни и јавни радници тадашње Србије и други. Тако је примера ради на збору у Мионици 28. фебруара 1943. окупљеним грађанима и припадницина Националне службе, говорио министар пољопривреде инж. Радослав Веселиновић, који је у свом говору истакао значај и успехе Националне службе и том приликом истакао: *„Ако други народи за обнову Европе дају своју крв, српски народ је дужан да европској ствари даје своју радну снагу... Нашим обвезницима биће утолико лакше што ће они ту дужност вршити у границама Србије“.* У Јагодини је 18. јуна 1943. одржана свечаност односно смотра радне омладине Националне службе Округа моравског, којој су присуствовали министри Б. Кујунџић, С. Добросављевић, М. Радосављевић као и проф. М. Марчетић. Након дефилеа радних чета, пред око 4000 грађана, присутнима се обратио министар Кујунџић, иза чега је уследило отварање изложбе радова омладинаца Националне службе под називом „Лепоте Поморавља“.

Епилог

Национална служба рада за обнову Србије, доживела је исту судбину као и остале организације и установе Недићеве Србије, након повлачења владе и државног апарата из земље октобара 1944.године. Одређени део људства и старешинског кадра самоиницијативно се прикључио оружаним формацијама приликом њиховог напуштања Отаџбине или цивилној управи која је одступала у правцу Беча. Верујући да није никаква кривица учествовање у васпитању и организацији радног ангажовања омладине, водећи људи Националне службе и највећи део људства остао је у земљи. То своје веровање др. Ђуро Котур платио је главом јер су га комунисти непосредно по уласку у Београд стрељали, док је проф. Милорад Марчетић осуђен на затворску казну.

Биланс рада Националне службе мерио се у хектарима обрадивих површина, које су вредне руке младих обвезника од мочварног и водоплавног земљишта претвориле у плодне оранице, након чега су предате пољопривредницима на упуребу, затим километрима одбранбених насипа, путева и уређеним речним коритима. Али се највећим успехом може сматрати на хиљаде спашених омладинаца, који су радним ангажовањем у оквиру Националне службе, склоњени са улице и тако поштеђени страхота грађанског рата и осталих изазова које такво време носи са собом, а у чијим се вртлозима млад човек тешко сналази и обично бива изманипулисан.

ПЕСМЕ РАДНЕ ОМЛАДИНЕ

ВОЈСКА СМЕНЕ

Војска смене нову земљу носи
Силна ко потопа вал
Жртвом, борбом она се поноси
Вером у свој идеал

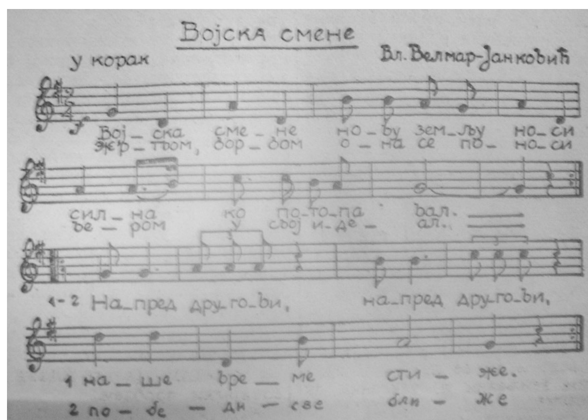
Напред другови, напред другови
Наше време стиже
Напред другови, напред другови
Победи све ближе.

Омладина у четама рада
Гради Нову Србију
Моћну, јачу од најтврђег града
Од живота милију

Напред другови, напред другови
Наше време стиже
Напред другови, напред другови
Победи све ближе.

Војска смене стићиће на мету
Нек је слава обвије
Заклетву јој полажемо свету
Наше Нове Србије

Напред другови, напред другови
Наше време стиже
Напред другови, напред другови
Победи све ближе

ПЕСМА ОБВЕЗНИКА

Омладино да ли чујеш глас
Отаџбина од нас дела тражи
За стварање сад је дошо час
И за рад, што дух и тело снажи

Нове среће да јој сине дан
Само њене молбе речи чуј
На посао, дуг је био сан
Алат узми, срећу роду куј

Отаџбино, чуј наш завет сад.
Живот смо ти спремни дати сви
Као песма нама лак је рад
Зато с песмом радимо ми

Од ашова и пијука још
Ни један се не умори друг
А и тај би био радник лош
Ког уморе секира и плуг

Копај, сеци, камен ломи љут
С песмом, друже приони на рад
Њиве ори, нов сагради пут
Боље доба ми стварамо сад

Свршени слушаоци идеолошко-васпитног течаја Националне службе за обнову Србије на пријему код председника Владе Милана Недића

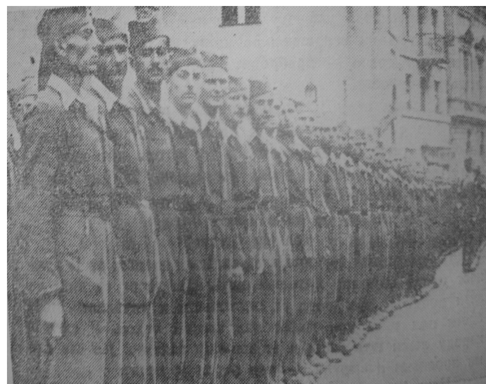

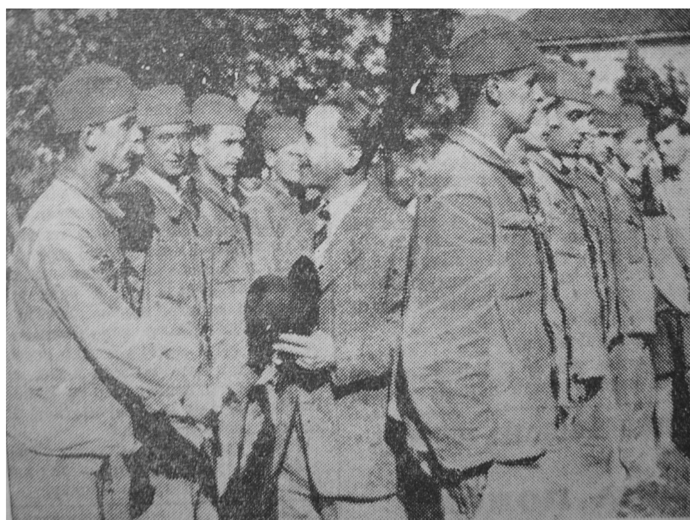

Националци на раду

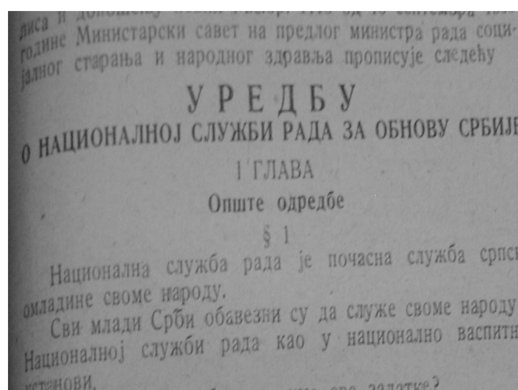
Националци у строју

др Ђ. Котур у разговору с обвезницима

Амблем на рукаву четовође Националне службе

године Министарски савет на предлог министра рада социјалног старања и народног здравља прописује следећу

УРЕДБУ

О НАЦИОНАЛНОЈ СЛУЖБИ РАДА ЗА ОБНОВУ СРБИЈЕ

I ГЛАВА

Опште одредбе

§ 1

Национална служба рада је почасна служба српске омладине своме народу.

Сви млади Срби обавезни су да служе своме народу у Националној служби рада као у национално васпитној установи.

СРПСКА ЗАЈЕДНИЦА РАДА

Оснивање

У циљу органског изграђивања српских радничких и намештеничких удружења за заштиту привредних и културних интереса радника и намештеника (службеника) ових удружења као и у циљу уређења сарадње свих учесника у привредном животу основана је Српска заједница рада. На предлог министра социјалне политике и народног здравља др Јована Мијушковића, Министарски савет донео је Уредбу о оснивању Српске заједнице рада 12.фебруара 1942. године, а осам дана касније она је обнародована у *Службеним новинама*, чиме је практично почела са радом, мада су припреме за њено формирање почеле још септембра 1941. године, конференцијом која је окупила око 300 учесника из читаве Србије. Поред Уредбе о оснивању, за функционисање СЗР важан је и Пословник Српске заједнице рада од 28. марта 1942. год.

Српска заједница рада заправо је представљала једну врсту јединствене синдикалне организације „народни синдикат“ за читаву територијиу Србије и Баната.

Задаци

Основи задаци који су постављени пред Српску заједницу рада могу се сагледати кроз: уједињење радника и намештеника на националној основи у једну целину у општем интересу радника, народа и државе; да у сарадњи са националним властима и послодавцима обезбеди мир и складност у односима послодаваца и послопрималаца и да створи домаћинске односе у предузећима; унапређење техничког образовања и просвећености, подизање културног нивоа радника у духу општенародних смерница; осигурање снабдевања радника и намештеника животним намирницама на задружној основи и грађење хигијенских радничких станова; обуставе рада и искључења радника са рада, забрањују се и сматрају се нападом на јавни мир. Улога СЗР огледала се још и у спровођењу органског изграђивања радничких и намештеничких удружења и чувања општих и привредних интереса нације. Односи између радника и послодавца су по замисли СЗР требали да почивају на задружним принципима, равноправности и дружељубљу. У суштини целокупна активност Заједнице почивала је на три основна принципа и то:

- Социјална заштита и снабдевање
- Правни односи између послодавца и послопримца
- Стручно васпитавање и усавршавање

Задаци из области решавања радних спорова, спроводили би се на начин, што би СЗР у свим привредно важним местима основала правно-саветодавне органе у циљу отклањања тј. поравнања спорова из радног односа. Сваки је послодавац и послопримац био дужан, пре него што одлучи да поднесе тужбу, спор пријави надлежном правно-саветодавном органу СЗР. Правно-саветодавна тела имала би у том случају задатак, да чувајући обостране интересе, нађу такво решење које ће бити социјално праведно и које ће одговарати интересима српске привреде и српског народа. У колико на овај начин, дотичан спор не би био решен, те једна од страна у спору буде морала да поднесе тужбу суду ради постизања захтева, може од СЗР затражити бесплатног правног заступника. Српска заједница рада је своје задатке реализовала и кроз осигурање социјалног мира у привредном раду, тако што би код предузимача и послодаваца пробудила потребно разумевање за праведне захтеве својих радника, а код радника правилно разумевање прилика и привредних могућности предузећа.

Организација

Према Уредби о оснивању, Српска заједница рада представљала је корпорацију јавног права, која је била ослобођена плаћања свих пореза, поштарине и осталих дажбина.

Српска заједница рада своје активности спроводила је преко: старешинства, жупских, окружних и месних пословница. .

Старешинство са седиштем у Београду, рашчлањивало се на:

I-Управа са штабом и са одељењима:

1) Финансијско,
2) Лично,
3) Организационо.

II-Грана за социјалну заштиту са одељењима:

1) Главни савез пољопривредни радници и кућни рад,
2) Главни савез рударства,
3) Главни савез занатства,
4) Главни савез трговине,
5) Главни савез осигурања, задруге, банке,
6) Главни савез саобраћаја и монопол,
7) Главни савез индустрије.

III-Грана за правно саветовање са одељењима:

1) Радно право,
2) Право осигурања,
3) Дисциплински суд.

IV-Грана за уређење слободног времена са одељењима:

1) Пропаганда, штампа, библиотека,
2) Уређење слободног времена.

V-Грана за школовање са одељењима:

1) Стручно усавршавање,
2) Школовање сарадника.

VI-Грана за омладину са одељењима:

1) Васпитање младежи,
2) Заштита жена.

VII-Задружно средиште са одељењима:

1) Оснивање и вођство задруга,
2) Надзор над задругама.

VIII-Радна комора

Српска заједница рада просторно се делила на: жупске, окружне и месне пословнице. Услов за формирање месне пословнице било је постојање најмање 50 радника у дотичном месту. Жупске пословноце СЗР биле су:

1. Жупа Банат са седиштем у Петровграду,
2. Жупа Ниш са окрузима: нишки, митровачки, лесковачки, зајечарски и крушевачки.
3. Жупа Крагујевац са окрузима: крагујевачки, краљевачки, ужички и моравски.
4. Жупа Београд са окрузима: шабачки, ваљевски, пожаревачки и град Београд.

На челу Заједнице налазио се Стрешина са мандатом од три године, који је именовао и своје заменике. Старешина заједнице води послове и пуноважно заступа СЗР у свим приликама пред властима и трећим лицима. Органи СЗР били су: Велики савет, Стручни одбори, обласне (окружне), среске и месне радничке заједнице које су деловале на терену. Велики савет разматра питања од нарочите социјално-политичке важности и њега чине : заменик старешине СЗР, шеф Штаба, челници Старешинства и жупски челници. Чланове Великог савета поставља и разрешава Министар социјалне политике и народног здравља на предлог Старешине, док су Стручни одбори сачињени од послопримаца и послодаваца које именује Старешина.

Старешина Српске заједнице рада, у сваком предузећу од најмање пет радника или службеника именовао је по једног почасног сарадника као повереника. Он је служио као веза са СЗР, и дужност му је била да извештава о свим битним дешавањима у предузећу.

Водеће личности тадашње Србије и стручњаци из области синдикалног организовања веома су озбиљно пришли формирању СЗР из разлога што су поучени рђавим искуством из не тако давне прошлости, када су организације таквог типа биле злоупотребљаване од стране разних партијских и идеолошких мешетара, (нарочито комуниста који су себе прогласили и представљали се за једине заштитнике радништва а у ствари користили су раднике и њихов тежак положај за своју политичку борбу и годинама њима манипулисали), као и чињенице да је решавање радничког питања веома важно за даљи привредни развој Нове Србије. С тим у вези Димитрије Љотић упутио је писмо Милану Недићу у коме наводи: *„Достављам ти своје погледе на проблем организовања Српске радне заједнице и избор лица која треба ову установу да воде. Српска радна заједница је по мом мишљењу толико крупан проблем да на сме да се решава ни на каквој бази додељивања доброг положаја овоме или ономе човеку. Ево ти разлога: Када су дошли на власт 1933. године националсоцијалисти су затекли преко 6.000.000 незапослених и организовану саботажу продукције по свим предузећима. Само за неколико година они су успели да ствари из основа крену. Али су поступили суштински овакао: Прво, они нису приступили подизању радничких надница, којој мери приступа сваки површни вођа радника. И ако су наднице биле страховито ниске они су их задржали уз велике протесте дотадашњих радничких вођа. Ово су чинили зато, јер су схватили да би свако повећање радничких плата изазвало поскупљење и њихових производа, за чим долази смањење потрошње скупљих артикала и нов талас незапослености. Уместо тога, Немци су приступили рационализовању производње. Они су предузели одмах мере да побољшају методе рада тако да радник успе да са истим напорима више и боље производи па из тога да себи црпе повећање награде без повећања цене производње. Ради тога су створили Немачки фронт рада. Стварање Српске радне заједнице код нас треба да изврши исту мисију, али не са немачким радником који слуша, већ са нашим српским радником који је стално био изложен разорној пропаганди. Ако је код Немаца 50% могло да се сврши наредбама, а само 50% пропагандом и преваспитањем, сигурно је да код нас мора да буде бар 80% преваспитања. Проблем је у нашем народу тежи, јер наш народ и мање цени рад. Отуда нам је избор старешине Српске заједнице рада изванредно важан проблем. Ја нисам предложио инжењера Милосава Васиљевића зато што је збораш, већ зато што видим да би једино он био кадар да задатак успешно изврши. Ево ти разлога: Васиљевић је једини наставник научне организације рада код нас (доцент на Универзитету), која је у основи пословања српске радне заједнице. Он рационализовање производње има за струку а и практично се показао способним да ово извршује. Васиљевић одлично познаје установе Немачког фронта рада, које је у неколико*

махова студирао и којима је увек прорицао сигуран успех, јер сматра да су добрим путем пошли. Он познаје водеће личности Немачког фронта рада у Немачкој. Још 1938. године он је провео извесно време у њиховом психо-техничком институту (ДИНТА) у Берлину код професора Арнхолда, о чему је и мени у своје време много говорио због интересантности које је тамо видео и које је саветовао да се код нас примењују“.

Поред Васиљевића као кандидат за старешину Заједнице, предлаган је и Драгиша Цветковић, али је из разлога важности који је придаван решавању радничких проблема кроз ову установу на чело Српске заједнице рада именован Милан Недић, како би као личност од највећег ауторитета тадашње Србије још више допринео подизању угледа СЗР код радника и у опште народа. За његовог заменика постављен је др Зарија Поповић који је у суштини и водио цео посао.

За потребе функционисања СЗР, финансијска средства обезбеђивана су од: редовних прихода од чланарине; редовних прихода од приноса на основу Закона о заштити радника; приноси од имања СЗР и други приходи. Буџет прихода и расхода утврђивао је Старешина Заједнице у договору са министром финансија, сваке године до 15. децембра за наредну годину

Имовина ликвидираних и постојећих радничких и намештеничких удружења, синдиката, друштава и њихових савеза која су имала за циљ заштиту радничких интереса, прелази у својину Српске заједнице рада. Исто се односило и на имовину и приходе Радничке коморе и Централног секретаријата радничких комора. Имовином СЗР управља финансијско одељење старешинства.

За првих годину дана постојања Српска заједница рада бројала је око 216.000 чланова. На основу Пословника СЗР (члан 20.), Јеврејима и циганима није било дозвољено чланство.

Активности

Како је један од примарних задатака СЗР било посредовање у решавању радних спорова између послодавца и радника, формирано је посебно Одељење за радне спорове у коме је било ангажовано више правних саветника. Када би дошло до неког спора правници СЗР позивали би посебно радника, а посебно послодавца и са њима обављали разговоре, предочавајући им том приликом могућности решавања проблема, путем убеђивања и доказивања утицали су на обе стране да се проблем реши на бази социјалне правде. Ако се и након тих актиности не би нашло решење случај је прослеђиван у даљу надлежност суда. Оваквом праксом, све је више радних спорова решавано договором. Илустрације ради у Крагујевцу је уз посредовање СЗР од 586 спорова договором и поравњањем решено 566 а само 20 је стигло до суда. За ову сврху су при подружницама СЗР у већим центрима именовани правни светници, који су пружали правне савете како радницима тако и послодавцима, а у случајевима када би спор ипак доспео до суда, радницима су пружане бесплатне адвокатске услуге од стране СЗР.

Српска заједница рада нарочиту пажњу посветила је питању радничких кухиња и проблему снабдевања радника. Њеним посредством основане су кујне за исхрану радника по фабрикама и предузећима, а исто тако учињени су напори да се радништво опскрби потребним намирницама и осигура њихово снабдевање. Овом врстом снабдевања руководиле су комисије чији састав су чинили по један делегат послодавца и делегат СЗР у свакој фабрици где је то спроведено. Сваки послодавац је био дужан да обезбеди обртни капитал за куповину допунских животних намирница. Оваквом својом активношћу СЗР успела је да у многим предузећима и фабрикама отвори укупно 111 кухиња у којима се хранило око 46.000 радника. Проблем исхране и снабдевања у мањим радионицама и установама, решен је оснивањем радничких ресторана, само у Београду кроз овакав ресторан дневно је пролазило око 700 радника. Поред хране снабдевање је вршено и другим важним потрепштинама, а посебна се пажња посвећивала

одевању и огреву. У ту сврху СЗР приступила је експлоатацији угља из рудника Ћирковац у сопственој режији, а са циљем обезбеђивања огрева за потребе радничких породица.

Стручно васпитање и усавршавање вршено је путем вечерњих школа, предавања као и различитих курсева који су организовани за потребе радника, ради њиховог оспособљавања и стицања нових корисних знања. У циљу културног и националног просвећивања и идеолошке изградње радништва, у оквиру СЗР формирана је организација слободног времена радника под називом Просветно-спортска заједница „Србозар“.

Организација Србозар делила се на:

1). Просветно средиште „Србозар“
2). Главно спортско средиште „Србозар“
3). Средиште омладине „Србозар“

Организација „Србозар“ са свим својим деловима имала је задатак да развија идеју старе српске задружности и радника врате свом народу, побијајући притом класни дух и марксистичко схватање рада. Ове активности реализоване су путем бројних стручних предавања која су одржавана најмање једном недељно у фабрикама или домовима Србозара, културних манифестација (позоришне представе, изложбе, приредбе, биоскопске пројекције) и спортских такмичења, како би радници и своје слободно време проводили на што је то могуће кориснији начин и кроз васпитање духа и тела били од још веће користи својој заједници. Руководство СЗР је по овом питању користило искуство немачке организације Kraft durch Freude (Снага путем радости) која је функционисала у оквиру Фронта рада, као и италијанске Dopolavoro (После рада), чији је задатак био организовање слободног времена радника путем приредби, екскурзија, спортских надметања а у циљу јачања националног поноса, стварања свести о целини народа његовој култури и историји, као и зближавању и дружењу радника и послодаваца у њиховом приватном животу ради уклањања класног схватања.

Женски одсек омладинске гране, организовао је за своје чланице (ученице, помоћнице итд.) часове слободног времена, који су обухватали духовно и телесно васпитање у просторијама Српске заједнице рада. Гимнастичким вежбама руководила је Мира Белићевић, док су стручни предавачи имали задужење да девојкама објасне циљеве и начела СЗР, као и да им предоче најважнија поглавља из националне историје, географије и области опште економије. Целокупан рад са женском омладином био је прилагођен њиховом узрасту и могућностима њиховог схватања. Вежбе и предавања мушке и женске омладине одвијали су се потпуно одвојено док су приредбе, забаве и излети били заједнички.

Током месеца сптембра 1943. у просторијама Павиљона на Калемегдану, одржана је Изложба привредног подмлатка у организацији СЗР. На овој изложби били су приказани радови ученика занатских школа, установа, фабричких и занатских предузећа из Београда, Ниша, Крагујевца, Лесковца, Краљева, Великог Бечкерека, Кикинде и Вршца. Било је ту радова из области металске струке, ваздухопловства, разни пољопривредни алати, затим радови столарског, лимарског, књиговезачког, стакларског и других заната. Занатска школа из Вршца представила се конструкцијом моста од дрвета, док је женска омладина показала своје умеће у плетењу, шивењу, кројењу и ситном везу.

У оквиру Српске заједнице рада формиран је и *Фонд Милан Недић* чији се задатак огледао у збрињавању, снабдевању и школовању радничке и заробљеничке деце која су живела у лошим условима. Ово се посебно односило на децу радника, који су као пионири за нову и обновљену Србију радили по рудницима као обавезни радници. Ова деца су слата на по тронедељни боравак у одмаралиште на Авали, обезбеђиван им је лекарски преглед, храна, одећа итд.

На иницијативу СЗР 29.09.1942. године формиран је Главни одбор за народну помоћ радничкој породици, поред тога СЗР повела је и спровела у дело и акцију за подизање купатила за раднике, као и обданишта за децу чије су мајке у радном односу.

У Београду је 20.09.1942. године одржана конференција којој су присуствовали челници жупских, окружних и месних послодаваца СЗР, као и представници свих радника из читаве Србије и Баната. По завршетку ове конференције све учеснике примио је Милан Недић и том приликом рекао и следеће: *„Браћо радници, ви данас присуствујете једном свирепом издајству које је учинила тзв. Совјетска радничка унија, она која је требала да штити раднике свих земаља. Она се удружила са ултракапиталистима, са јеврејско-масонским капиталом и највећим капиталистима света: Енглеском и Америком, да сруши један поредак, да неда да се образује један здрав поредак у Европи, где би раднички свет дошао до изражаја“.*

Поводом Првог маја, Милан Недић се као Старешина Српске заједнице рада обратио радницима следећим речима: *На дан 1 маја, на дан рада сетимо се огромне штете коју смо претрпели кроз 25 година братоубилачке подвојености, класних борби, партиског обрачунавања и разарања свих културних добара која су кроз векове чинили част и национални понос српског народа. Одбацили смо са одвратношћу све негативно и противнационалано и на осећајима српског срца и народне душе уједињујемо се духовно у Српској заједници рада и заједничким напорима за обнову српске привреде. Обновом свих нас појединаца и духовном изградњом у идеологији српске задружности остварујемо јединство снага Српског народа. И ми Срби у друштву европских народа стварамо и подижемо нову српску привреду и ново српско друштво за наша покољења за нову и срећнију Србију у Новој Европи. Сјединимо се у сложном раду и у вери бољих дана отпевајмо химну раду*

Сложно Срби, песму рада,
Песму здравља, песму славља,
На рад, на рад, Отаџбина зове нас,
На рад, на рад, у раду је свима спас
Да градимо нове дворе ,
Светог Саве српске славе,
На рад, на рад, за наш цели српски род.

ЖИВЕЛА МАЈКА СРБИЈА
ЖИВЕО СРПСКИ РАДНИ НАРОД
Старешина Српске заједнице рада
Милан Недић ср.

Српска заједница рада средином 1943. године покренула је и сопствени лист *Српски радник*. Поводом двогодишњице од оснивања *Српски радник* наводи: *„Српска заједница рада подигнута је на чврстим темељима идеологије, старе српске задружности, за две године свога рада на васпитавању својих чланова и препороду нашег социјалног живота показала је велике успехе, какве раније деценијама није остварила ни једна установа. Она као пропагандно-васпитна установа, са великим социјалним задацима, за непуне две године рада, није изгубила из вида ни једну важнију потребу радника и намештеника, послодавца и послопрималаца, па је у свом сажетом радном програму обухватила цео јавни и приватни живот свих учесника у српској привреди“.*

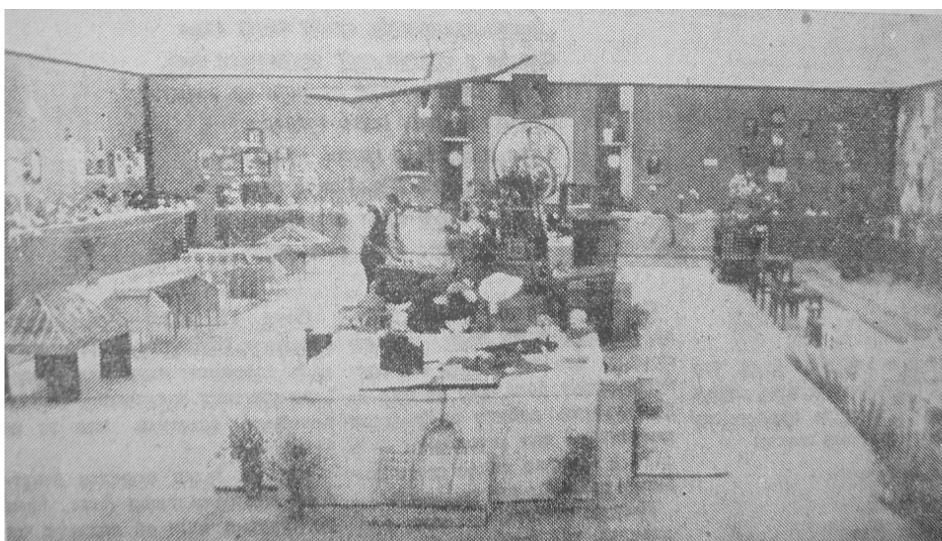
МиланНедић током посете дому за радничку децу на Авали

др Зарија Поповић

Београдске раднице за време гимнастичких вежби на тераси дома Српске заједнице рада

Изложба привредног подмладка

ЗЕМЉА И РАД

Оснивање и задаци

Установа „Земља и рад“[1] формирана је почетком марта 1942. године, са циљем просвећивања и културног подизања српског села и то кроз:

- директан контакт изабраних представника села са градском средином, битним државним институцијама, личностима и свим оним садржајима који нису доступни сеоском становништву,
- обавештавање српског села о положају у коме се налази наша земља, као и о битним догађајима на политичком и војном плану код нас и у свету,
- едукацију сеоског становништва,
- исказивање захвалности српском сељаку, на томе што је својим радом омогућио да се српски народ прехани, током дуге и тешке зиме 1941/42. год.

Реализација постаљених циљева одвијала се у две фазе:

пропагандно-информативна фаза, која се заснивала на психолошком зближавању града и села, кроз успостављање међусобног поверења, са циљем да се село упозна са градом и обрнуто, указујући им на међусобну зависност и повезаност,
конструктивна фаза, где би после сазнања дошло стварање, после упознавања следи сарадња, а после катастрофе долази обнова и за њом напредак и васкрс Србије.

Ево како је сврху постојања и формирања установе Земрад, видео главни иницијатор њеног оснивања др Лазар Прокић у једном интервју из тог времена: - *„Главна брига установе „Земрад“, јесте да се задобије поверење села, јер тога до сад није било. Кроз двадесет последњих година село је било напуштено. Оно је плаћало порезу и производило. Периодично изводило се на гласење. Затим је гурнуто у један сумануту рат, који се већ првих часова претворио у националну забуну... И најзад, као да је страдања српског народа било мало, гурнули су га у грађанску револуцију, која се претворила у одмазду олоша. Затим треба упознати село. Село је фина материја: тешка, али захвална – и поред сеоског глиба. Када је Београд горео, село се радовало, али сада треба објаснити селу да оно има да исхрањује Београд. Са првом прочитаном књигом код нас се бежало са села, а у бесумучном градском животу заборављало се на село*“.

За првог човека установе „Земља и рад“ именован је др Стеван Клуић, мада је запажену улогу у целој причи имао горе већ поменути Лазар Прокић. Постављени задаци пред Земрадом, реализовали су се на тај наначин што су недељно по две групе сеоских домаћина довођене у тродневну посету Београду. Активности око организовања посета захтевале су озбиљну припрему, организацију и мобилност сввих људи Земрада. Прво је требало извршити одабир најугледнијих домаћина из својих средина који ће на достојан начин репрезентовати свој крај. Затим је требало људе припремити за пут што није био ни мало лак посао, јер су се неки од њих тешко одвајали од својих кућа и имања а многима је ово био први пут да одлазе у престоницу.

Превоз је такође представљао изазов за организаторе с обзиром на чињеницу да су се многа места а нарочито села налазила ван саобраћајних комуникација. У Београду је требало обезбедити смештај и храну за госте, затим осмислити и организовати програм боравка што је понекад представљало проблем, јер је требало ускладити план посете са могућностима и обавезама установа које су биле предвиђене за обилазак.

[1] Поред овог назива у тадашњој штампи се могао наћи и назив Институт за привредну и културну акцију „Земља и рад“, или скраћено Земрад.

И на крају када се све заврши требало је госте вратити својим породицама и кућама. За потребе смештаја гостију адаптирана је зграда у улици Књегиње Љубице 34, која је располагала се 100 постеља и пратећом инфраструктуром. Овај простор назван је „Дом сељака" и у њему су српски сељаци били смештени током свог боравка у престоници.

Активности

Прва група сеоских домаћина која је у организацији установе „Земља и рад" посетила Београд стигла је 25. марта 1942. године. Ову групу сачињавали су најугледнији домаћини из Мачве и Поцерине. Њих је на железничкој станици дочекао Стеван Клуић са својим најближим сарадницима, и том приликом одржао поздравни говор у коме је између осталог рекао: „*Председник Владе генерал Недић одлучио је да данас спасава све оно што се може спасити речју и делом. Кривица за оно што се десило са нама лежи и до нас и до вас. До нас грађана који нисмо много гледали у вас, који смо долазили к вама само онда када су нам биле потребне куглице, обећавали вам све а ништа нисмо урадили. И ви сте се полако удаљили од нас и слушали сте свакога другога, мада су они говорили о стварима које нису биле у интересу српског народа... Ви данас представљате веснике активне сарадње села и града*". Иза тога гости су смештени у „Дом сељака", а током вечере у кафани код „Два јелена" заједнички су слушали говор генерала Недића преко радиа.

Сутрадан пре поласка у организовано разгледање Београда, директор Клуић говорио је сељацима о циљевима Земрада, након чега се тачно у 9^{00} кренуло у град. У 11^{00} на Коларчевом универзитету министар просвете Велибор Јонић одржао је предавање које је за тему имало узроке пропасти бивше државе, стање у коме се Србија сада налази и напорима који се чине како би се што пре изашло из тешке ситуације. Њему се у име присутних гостију захвалио Радомир Филимоновић из Дебрца следећим речима : „*Ми смо вам захвални што сте нас позвали да се овако искрено и пријатељски договарамо. Ја вам у име селе и сељака, да ни један од нас неће покушати никакво зло, јер ми за то немамо времена. Ми од зоре до мракапреврћемо земљу и производимо хлеб, свесни да од тога зависи наш опстанак*". Ручак је био предвиђен за 12^{30} а у 16^{30} пројекција филма о пољопривредној производњи. У 18^{00} госте је примио Владимир-Велмар Јанковић, помоћник министра просвете. Други дан посете отпочињао је обиласком Саборне цркве, затим је у 11^{00} организован пријем код министра пољопривреде Богољуба Кујунџића, док су поподневни часови били резервисани за позоришну представу и биоскопске пројекције. Врхунац боравка одигравао се током трећег дана посете када је сеоске домаћине примио Председник владе генерал Недић. После поздравног говора Председника њему се у име присутних гостију обратио Никола Јовановић из села Варне надомак Шапца : „*Нека би нам досадашње страдање, као последица несрећног друговања са капиталистичким западом, било од користи као тешко искуство као не треба више радити.Најзад је српски народ дошао до својих најбољих представника, који ће га спасити, очувати и повести путем боље будућности. Ми српски народ стојимо иза њих нераздвојно у добру као и у злу. Да живи генерал Недић*". Након поздравних речи прешло се на неформални разговор у коме је Недић саслушао захтеве и молбе својих гостију, а затим се са њима саветовао о неким битним државним питањима, јер му је стало до мишљења честитог српског сељака. Овај сусрет је у себи осликавао и извесну симболику, где први домаћин државе оличен у лику Милана Недића прима, разговара и саветује се са првим сеоским домаћином, кога представљу изабрани представници српског села.

Овако је изгледала посета прве групе која је посредством установе „Земља и рад" боравила у Београду крајем марта 1942. године. И остале групе имале су мање више исти програм боравка једина разлика се огледала у томе што су се у времену посета појединих група одржавале извесне манифестације (Антикомунистичка изложба, Изложба српског села итд.), које су у том случају улазиле у план и програм обиласка. На крају сваке посете сви чланови групе добијали комплет националне литературе са циљем спровођења здраве националне пропаганде на селу. Установа Земља и рад покренула је истоимени лист као своје гласило у октобру 1942. године.

Изложба српског села требала је да прикаже живот и рад на селу на примеру целокупног сеоског газдинства и рационалне производње свих грана сеоске радиности. Руководство Земрада планирало је да се изложба одржи на две различите локације, на којима би посебно био представљен пољопривредни а посебно део кућне радиности. На земљишту око некадашњег игралишта СК 1913 према Бањици, предвиђено је постављање пољопривредног дела изложбе. На том простору биле би изграђене куће сеоског типа са пратећим објектима, а у оквиру сеоског насеља у централном делу планирана је изградња сеоског дома са свим пратећим објектима. Изложба је требало да прикаже савремене начине пољопривредне производње на начин како се она реализује у напредним селима европских земаља. Нарочита пажња била би посвећена стаји, као и гајењу крупне и ситне стоке, затим преради млека, сушењу воћа и поврћа, уређењу пчелињака итд. Други део изложбе налазио би се на Калемегдану, где би били изложени предмети кућне радиности (ткање, грнчарија, плетива, предмети од коже) дакле све оно што спада у сеоску радиност као и народне ношње.

У сарадњи са Главним савезом српских земљорадничких задруга и Пољопривредним друштвом, стручне службе установе „Земља и рад“ припремиле су преко 50 брошура из области пољопривредне производње, које би се поред осталих наслова са националном тематиком налазиле у посебној библиотеци и биле доступне гостима Земрада.

Посредством установе „Земља и рад“ у Немачку је на тзв. усавршавање у трајању од четири месеца, послато пет група сеоских омладинаца. Сврха њиховог одласка био је да се упознају са савременим начином обраде земље, узгоја стоке и функционисања сеоског газдинства. Сваки омладинац био је смештен код једног немачког домаћина коме је помагао у обављању свакодневних сеоских послова и на тај начин могао да упореди њихов метод рада са оним који је присутан у нашој земљи и да нека корисна искуства при повратку и примени. Омалдинци су били смештени по селима Јужне Баварске, а пре поласка на пут морали су да прођу курс немачког језика. Оперативне активности око отпремања омладинских група, водио је шеф Омладинске секције Земрада, Златомир Зелић који је између осталог био задужен и за организовање свечаног испраћаја и дочека наших омладинаца.

У организацији установе „Земља и рад“ једна група сеоских домаћина је 1943. године посетила Виницу. Циљ посете је био да наши људи виде масовне гробнице у којима је било закопано 15.000 пољских војника, побијених од стране припадника Црвене армије у пролеће 1940. године

Директор Земрада др. С. Клуић приликом дочека прве групе гостију на железничкој станици

У „Дому сељака“

На Коларчевом универзитету

На Антикомунистичкој изложби

Група сеоских омладинаца пред одлазак за Немачку

Пријем код председника Владе

ЗАВОД ЗА ПРИНУДНО ВАСПИТАЊЕ ОМЛАДИНЕ

Министарски савет Владе народног спаса донео је 15. јула 1942. године Уредбу о принудном васпитању омладине, која је објављена у *Службеним новинама* 4. августа исте године, чиме су се стекли услови за формирање Завода за принудно васпитање омладине. Васпитни завод непосредно је подпадао под Министарство просвете и вера, а Начелник тог министарства Душан Милојковић био је задужен за послове и активности везане за Завод.

Циљ и задатак Завода за принудно васпитање огледао се у идеолошком преваспитању омладине или како се то тада говорило: „*враћење заведене српске омладине на прави пут*“, која је од стране надлежних органа (полицијских, судских и просветних) означена и осуђена за припадност комунистичком покрету. Уредба о принудном васпитању је предвиђала да се: „*У овај Завод шаљу ученици и ученице средњих и средње стручних школа које су школске власти изгнале из школе, о чему ће доносити одлуке Министар просвете, као и слушаоци универзитета и других високих школа и високошколске омладине оба пола у узрасту од 14 – 25 година живота, по одлуци просветних, опште управних, односно полицијских власти. Исто тако, према означеној надлежности, одузимаће се од родитеља или старатеља и принудно упућивати у завод школска и високошколска омладина истог узраста над којом су родитељи односно старатељи изгубили власт и васпитни утицај, а која није показала својим држањем и понашањем довољно смисла за ред и дисциплину, или која није правилно схватала своје националне дужности у данашњици. Принудно васпитање омладине у овом Заводу трајаће од 6 месеци до 2 године*“[1].

Дакле у Заваод су упућивани сви они омладинци и омладинке, који су пропагирали комунистичку идеологију, припадали КПЈ, учествовали у оружаним акција партизана или на неки други начин суделовали у активностима комунистичког покрета. У то време најчешћа санкција за такву активност била је смртна казна, тако да су сви ови млади људи били у опасности да због своје младалачке бунтовности и утицају стране пропаганде изгубе своје животе. Како би се то спречило а имајући у виду да се радило о младим људима који нису дубоко загазилу у идеолошку острашћеност**,** постојала је могућност да се добар део такве омладине васпитно-педагошким радом ослободи комунистичких заблуда, донета је одлука да се формира Васпитни завод интернатског типа.

Завод је био смештен у непосредној близини Смедеревске Паланке на локацији некадашњег логора формираног крајем 1940. године за интерниране комунисте-војне обвезнике са територије града Београда, као и политичке противнике режима Драгише Цветковића, који су на тој локацији држани све до 27. марта 1941. год. Током априла и маје прве године немачке окупације, ту су били смештени заробљени војници Краљевине Југославије а касније су их сменили заточени партизани и таоци. То је заправао био комплекс од двадесетак дрвених барака и неколико зиданих зграда, које су касније преуређене за потребе Завода.

За управника Завода именован је Милован Поповић који је уједно био управник и мушког дела док је женским делом Завода руководила његова супруга др Драгојла Поповић. Васпитачи који су били у свакодневном контакту са питомцима, пратили њихово понашање и оцењивали рад сваког питомца појединачно, добрим делом су регрутовани из редова Народног покрета Збор, с обзиром да је за такав посао био потребн национално исправан кадар. Васпитачи који су се најдуже задржали на том положају били су: Предислав Кубуровић, Веселин Кесић, Душан Пејчић, Богдан Ћосић, Иво Милачић, Јосиф Марушић, Ана Лазић, Милена Стојановић итд.

[1] 19. фебруара 1943 .год. у *Службеним новинама* објављена је Уредба о изменама и допунама Уредбе о принудном васпитању омладине, којом је дужина боравка у Заводу повећана и могла је да траје од 8 месеци до 3 године.

Завод су обезбеђивали припадници Српске државне страже у јачини од 15 стражара у смени, мада је Управник у више наврата тражио да обезбеђење преузме људство Српског добровољачког корпуса. Завод је био ограђен троредном жицом са кулама-осматрачницама на његовим угловима да би у каснијем периоду (октобар 1943.) било озидано 6 бункера као и одбрамбедни бедем и постављено додатно електрично осветљење.

Прва група питомаца стигла је у Васпитни завод 22. септембра 1942. године и бројала је 18 омладинаца и 10 омладинки а упућена је из затвора Специјалне полиције, друга група је послата из Бањичког логора 11. октобра исте године и њу је сачињавало 30 омладинаца и 18 омладинки, трећа група 27. октобра, четврта 11. новембра 1942. итд.

Питомци су били смештени у баракама-спаваонама у којима је могло да се смести до 100 омладинаца, а свака од спаваона је била опремљена дрвеним креветима на спрат. Питомци су били разврстани у десетине (5-12 питомаца), водове (2-6 десетине) и чете. Четама су руководили васпитачи-четовође а десетинама и водовима питомци десетари/водници. Дан у Заводу почињао је и завршавао се постројавањем омладинаца по четама на зборно место у кругу Завода, где се налазио јарбол са заставом и где су се током вечерњег постројавања читале заповести за сутрашњи дан (распоред рада, дежурни васпитачи итд.). Завод се делио на два дела мушки и женски, а сви питомци били су одевени у једнобразна одела. Издржавање питомаца током њиховог боравка у Заводу падало је на терет родитеља а за оне сиромашније трошкове боравка покривала је држава.

Живот и рад у Васпитном заводу био је регулисан разним прописима, правилницима и другим интерним актима као што су: Правилник о унутрашњем реду у Заводу за принудно васпитање омладине; Правила Мушког интерната; Правила Женског интерната; Правилник о оцењивању питомаца и питомица Завода за принудно васпитање омладине; Правилник о фонду Завода за принудно васпитање омладине; Правилник о наградама и повластицама у натури особљу Завода.

Како се примарни задатак Васпитног завода односио на идеолошко преваспитање омладине, у смислу негирања марксистичке мисли и комунистичке идеологије и афирмације националне и културне вредности српског народа и државе, тако се највећа пажња управе и васпитача односила управо на политичко-идеолошки рад са питомцима. У ту сврху сви питомци били су разврсатни у три категорије и то:

- Прва категорија, обухватала је оне омладинце који су у доброј мери познавали комунизам у теорији и пракси или показивалаи изузетно интересовање за политичко-социјалне и филозофске идеје.
- У другу категорију сврстани су они питомци који слабо познају комунизам и не показују веће интересовање за политичко-социјалне и филозофске идеје, ова категорија била је и најбројнија.
- И трећу категорију, сачињавали су се они питомци који не познају комунизам и који су се у целој причи нашли захваљујући својој наивности и вештој пропаганди комунистички агитатора.

Политичко-идеолошки рад са сваком од ове три категорије разликовао се у приступу, методологији и темама које су обрађиване с обзиром на политичку и опште образовну поткованост питомаца. Идеолошко-политички рад одвијао се путем: предавања, курсева, семинара, консултација, дискусија и анкета у којима су питомци износили своје погледе и размишљања у вези са задатом темом, а која се у највећем броју случајева односила на политичке ставове, дешавања у Заводу и процесу преваспитања. Предавања су поред управника Поповића и васпитача, држале и многе угледне личности из тадашњег јавног живота Србије међу којима су били и: Димитрије Љотић (три пута боравио у Заводу), министар просвете Велибор Јонић, инж. Милосав Васиљевић, др Стеван Иванић, инж. Сима Керечки, др Милица Богдановић и други.

Сваки питомац у Заводу имао је лични досије у коме се налазила судска, полицијска или документација школских органа, у том досијеу васпитачи су уносили активности питомца, похвале, укоре, ангажовање током политичко-идеолошког рад, учешћа у дискусијама итд., а на основу чега се вршило оцењивање и процена да ли је дотични питомац „преваспитан“. Ако би се установило да је време проведено у Заводу дало резултате омладинац би био ослобођен даљег боравка. Већина питомаца је у потпуности или делимично одбацила своја дотадашња политичка и идеолошка уверења, тако да је велики број маладића по пуштању из Завода приступио некој од националних оружаних формација, Националној служби за обнову Србије или је пак остао у Заводу у улози васпитача или помоћног особља. С друге стране један део питомаца остао је тврдо на својој идеолошкој линији не одбацујући комунизам. Они су били у сталном сукобу са Управом, подбуњивали су друге питомце, отказивали послушност, кршили дисциплину, остваривали контакт са комунистима на слободи, пропагирали комунизам и на сваки други начин реметили успостављени поредак унутар Завода. Такви питомци били су изоловани од других или кажњавани неком од дисциплинских мера, које су примењиване и у другим случајевима кршења дисциплине: лакши физички рад, опомена, тежи физички рад, укор, 1 дан затвора, 2-3 дана затвора, забрана примања посета у року од месец дана, 15 дана затвора и у најтежем случају слање у концентрациони логор.

Сваки питомац био је обухваћен учењем које је било обавезно за све. Организовани су курсеви (настава) за несвршене гимназијалце, ученике средњих стручних школа, студенте, сељачку и радничку омладину. На курсевима су изучавани опште образовани и стручни предмети (педагогија, машинство, трговина, предмети из области пољопривреде итд.) у зависности од усмерења. Пошто је највише било гимназијалаца јануара 1943. године гимназијски течај је прерастао у редовну наставу, коју су водили професори Гимназије из Смедеревске Паланке. Сваки питомац без обзира на своје примарно образовање морао је да изучи и по један занат.

Поред школске наставе и политичко-идеолошког рада питомци су били и радно ангажовани. Завод је располагао са 14 хектра обрадивог земљишта, које су обрађивали сами омладинци и где су узгајане разне пољопривредне културе. Поред ратарства Заводска економија бавила се сточарством и пчеларством, што је омогућавало обезбеђење потребних намирница за исхрану питомаца и осталог особља. Упоредо са обрадом земље, један број питомаца био је ангажован у различитим радионицама као што су: машинска, столарса, обућарска, цртачка, кројачка, месарска, млинска, бријачка, сарачка, фотографска итд.

Слободно време питомци су проводили ангажовењем у разним секцијама, међу којима су најактивније биле: спортска**,** литерарна, глумачка и хорска. Током свог двогодишњег постојања, питомци Завода за принудно васпитање омладине приредили су 75 приредбе, које су обухватале извођење позоришних комада, хорских песама, скечева, рецитала и др., како за своје колеге и особље Завода тако и за грађанство.

Заводски лист покренут је маја 1943. године, а на његовим странама штампани су радови питомаца и васпитача, затим су ту биле вести и дешавања у Заводу итд. Лист је након 15 бројева обустављен новембра исте године због сукоба са немачком цензуром. *Зидне новине* биле су нека врста интерног гласила самих питомаца, који су били и уредници истих. У њима су износили своје ставове о животу и раду унутар Завода, процесу преваспитања, похвале и критике појединих питомца итд.

Постојање Васпитног завода представљало је трн у оку комунистима Србије, из разлога што су „преваспитани“ питомци били својеврсни доказ комунистичке несвршеностаи, па су по сваку цену настојали да онемогуће рад Завода, како од споља, нападима партизанских јединица тако и изнутра организовањем побуна и бекстава. Такав један пример преврата и масовног бекства био је планиран да се изведе на дан 11. априла 1943. године, али је управа Завода на време била обавештена о тој акцији, па се приступило хапшењу организатора побуне који су затим упућени у Бањички логор где је њих 12 стрељано. Са учесталијим бекствима омладинаца

Управа се суочила приликом напредовања партизанских јединица и продором Црвене армије кроз Румунију, када су вести о скоријем ослобођењу почеле да стижу до питомаца. Управа и васпитачи напустили су Завод 10. септембра 1944. год., после чега су и преостали питомци то исто учинили и отишли свако на своју страну. Завод је званично функционисао до 10. октобра исте године, када је у њему остало неколико административних службеника који су бринули о имовини.

Кроз Завод за принудно васпитање омладине у Смедеревској Паланци током скоро две године његовог постојања прошло је 1270 питомаца (840 омладинаца и 430 омладинки), највећи део ових младих људи остао је у животу током тих трагичних дана наше историје управо захваљујући свом боравку у Заводу. Већина питомаца одбацила је своја ранија уверења, док се други мањи део поделио у две групе, једни су наставили по старом а други су прозрели намере комунизма и постали његови огорчени противници.

Заводска песма из 1942. године дело је питомаца: Милутина Дорославаца (текст), и Миодрага Уче Ђорђевића (музика).

МИ СМЕЛО ХОДИМО

Ми смело ходимо уздигнута чела!
У нама леже неизмерне снаге.
Наше су руке за велика дела,
За радост и срећу земље нам драге,
За живот и славу Србије драге!

Од миле песме из наших груди,
Нека се младост сада пробуди.
Од братске слоге свих наших људи,
Нека нам нова зора заруди!
Градови, поља, села далека,
Родна нас земља већ давно чека.
Родна нас земља чека!

Откријмо снаге што у нама леже,
Нек љубљв зрачи из наших зена.
За рођену дајмо жар младости свеже,
Будимо сунчана будућност њена.
Будимо жуђена поносна смена!

Пред капијом Завода

Управник Милован Поповић

С лева: Д. Љотић; васпитач Милачић; М. Поповић; командир страже; др Драгојла Поповић и Милена Стојановић васпитач.

Унутрашњост Завода

Тројица питомаца из групе која је прва стигла у Завод 22. септембра 1942.г.

АНТИМАСОНСКА ИЗЛОЖБА

Идеја о организовању изложбе антимасонског карактера, први пут се у нашој земљи јавила средином 1940. године, када је у јавности (углавном преко штампе) покренута антимасонска кампања, која је отпочела објављивањем текста др Данила Грегорића под насловом "Масони" у дневном листу *Време* 22. јула 1940. Међутим тадашње политичке и друштвне прилике нису дозвољавале реализацију таквог једног пројекта, из простог разлога што су кључне позиције у друштву држали управо људи који су припадали масонској организацији. Ентузијазам и иницијатива групе антимасонских активиста морала је да сачека неки повољнији тренутак.

Након пропасти Краљевине Југославије, екипа која је годину дана раније планирала антимасонску изложбу, коначно је могла ту своју замисао и да реализује. Половином јула 1941. године формиран је Радни комитет антимасонске изложбе у чији састав су ушли проверени и доказани антимасонски борци: др Лазар Прокић, др Стеван Клуић, др Ђорђе Перић, Милан Банић, Милован Поповић, инж Милосав Васиљевић, Миодраг Ђорђевић, итд. Почетна замисао организатора била је, да за потребе шире јавности демистификује и прикаже начин рада масонске организације, али се врло брзо дошло до закључка да упоредо са масонеријом јавности треба представити деловање и јеврејства и комуниста као заједничких елемената истог механизма. Почетни или ти радни назив ове изложбе гласио је Изложба рада масона, јевреја и комуниста, али је због једноставности и из техничких разлога усвијен већ опште прихваћен назив Антимасонска изложба. Радни комитет је приликом прикупљања потребног материјала, наишао на велику подршку и помоћ Розембергововг института из Берлина и пропагандног одељења “S”.

Припремне радње за одржавање изложбе одвијале су се у згради Аеро-клуба у улици Узун Миркова 4. у Београду. Ту је било ангажовано око 150 лица разних професија (сликара, цртача, новинара, занатлија разних врста и дргугог теничког особља), који су припремали изложбени материјал. Потребне информације о масонској организацији, чланови Радног комитета изложбе прикупљали су на разне начине, пре свега су се ослањали на заплењене архиве масонских ложа, затим на саслушања похапшених масона, који су морали да одговоре, на за ту прилику посебано сачињен упитник од 115 питања о деловању масонерије и слободног зидарства. Први од саслушаних и испитаних масона био је Велики мајстор Андра Динић. Један од значајних извора била је и комплетна архива, ентеријер и предмети енглеске ложе „Принц од Уелса“ у Њу Џерсеју, коју су Немци приликом напада на енглеско острво запленили и сада је за потребе изложбе уступили организаторима. Није било занемарљиво ни знање и искуство које су поседовали сами чланови Радног комитета изложбе, стечено дугогодишњим бављењем масонском проблематиком. За потребе изложбе прегледени су архиви 32 масонске ложе тј. око 5000 књига, докумената, каталога и других списа.

Антимасонска изложба је по много чему била специфична у односу на сличне манифестације које су се у том периоду одржавале у појединим европским центрима. Та специфичност се огледала пре свега у погледу третирања слободног зидарства, јеврејства и комунизма. Док су стране изложбе обрађивале и бавиле се само једном од ове три појаве, посматрајући их као засебне целине, наша изложба је све то обједињила у једну, илуструјући на тај начин нераздвојивост и повезаност масонства, јеврејства и комунизма, уз додатни елемент који је указивао на блискост између водећих личности масонског и усташког покрета. Друго по чему се српска изложба разликовала од других, је у погледу количине и обиму изложеног материја, величини изложбеног простора, броју посетилаца, организацији итд.

За потребе изложбе урађено 126 слика и графикона, 1740 фотографија, утрошено је 216 кг. фарбе, 200 m^3 дрвене грађе за израду рамова и витрина, припремни радови су трајали 124 дана, око 15 тона разног отпадног материјала и ђубрета је избачено, укупно је утрошено 1 465 000 тадашњих динара.Поред саме изложбе организатори су се потрудили да низом пратећих садржаја обогате ову манифестацију. За ту прилику штампано је више врста брошура и других

едиција у тиражу од 207 017 примерака међу којима и брошуре под називом *Антимасонски водич* (*Ко су они*?), као и чувени *Протоколи сионских мудраца*, затим пропагандни сервис изложбе издао је четири врсте плаката у количини од 60 000 примерка, 100 000 летака је раздељено по улицама, 1000 јавних објава, девет врста дописница у 108 000 комада, 176 биоскопских и радио реклама које су се приказивале у бископима Београда, Земуна и Панчева, четири поштанске марке итд. Посебан печат изложби, давали су посебно обучени водичи, који су имали задатак да групе посетилаца проведу кроз изложбене просторије, пружајући им додатна појашњења о изложеним експонатима. Сваки од 15 водича, прошао је једномесечну обуку и на тај начин овладао потребним информацијама о предментној материји, тако да је живом речју у трајању од 15 минута тумачио изложбени материјал.

Изложба је била тако конципирана да је свака од обрађених тема имла свој простор тј. свој павиљон или ти одељење (секцију). Прво и највеће одељење бавило се масонеријом, светском и домаћом; друго јеврејством светским и домаћим; треће је било резервисано за Коминтерну; четрврто Совјетску унију а пето за резултате Нове Немачке у борби против масонерије и успехе у привредном и социјалном препороду под називом Викторија.

Замисао организатора је била да овом изложбом расветли до тада широј јавност мало познату организацију какава је масонска, њене методе и актиности а нарочито њено штетно дејство по Српски народ и државу са посебним освртом на на везе измећу ове организација и вођа усташког покрета. Упоредо са масонеријом, представљени су и њени допунски елементи: јеврејство и комунизам као нераскидеве компоненте истог система, указујући на сличност методолошког рада и деловања и повезаност ових организација. Због објављивања имена усташких функционера и њихове везе са масонима, усташка Хрватска је преко свог министарства иностраних послова тражила од Немаца да се изложба забрани, што није прихваћено као ни предлог да се „споран“ део изложбеног материјала уклони. Када нису успели у томе, усташе су забраниле становништву са своје територије (првенствено Земуна) да посећује изложбу. Како би се супротставили овој бесмисленој забрани, Дирекција антимасонске изложбе обезбедила је бесплатан улаз са све посетиоце који су долазили са територије која је под усташком окупацијом.

Првобитан термин за отварање изложбе, био је заказан за 23. август 1941. године, али је због сложене политичке ситуације (пад Савета комесара и формирање Недићеве владе), као и чињенице да је количина прикупљеног материјала који треба обрадити, превазилази могугућности и капацитете самог Радног комитета, планирани термин померен.

Антимасонска изложба свечано је отворена тачно у подне 22. октобра 1941. За изложбени простор изабрана је зграда у Гарашаниновој улици број 8, у којој се до рата налазило седиште Велике масонске ложе „Југославија“. Изложбу је отворио шеф државне пропаганде Ђорђе Перић, који се говором обратио многобројним званицама, међу којима су били представници српске владе, министри: Велибор Јонић, Милош Радосављевић, Јосиф Костић, Јован Мијушковић као и други функционери Драги Јовановић, Велмар Јанковић, Цека Ђорђевић итд., са немачке стране ту су били фелдкомандант Београда фон Кајнзенберг, представници министарства иностраних послова др Митерхамер, др Трелч, Позњак и други. Изложбом је руководила Дирекција, на чијем се челу налазио др Стеван Клуић, а за шефа пропагандног сервиса именован је др Лазар Прокић.

Већ првог дана интересовање грађана за изложбу, премашило је и процене самих организатора. Посета је била тако организована, да су се на улазу формирале групе од по највише тридесет посетилаца.Свака група је добијала по једног водича, који је своју групу проводио кроз изложбени простор, према тачно утврђеном распореду.

Прво се одлазило у одељење масонерије које је обухватало највећи део простора и изложбеног материјала. На самом улазу налазила су се два симболична Соломонова стуба, а у чело ходника огроман црни мистичан портал, на спрату до којег је водило степениште украшено сликама са

масонском тематиком налазила се реконструсана дворана Велике масонске ложе „Југославија“ у којој су до рата одржаване седнице ове и других београдских ложа. Дворана је у потпуности задржала излед као из тих дана, с тим што су се на столицама на којима су седели присутни, сада налазиле фотографије тих истих масона и по пар белих рукавица. На улазу у овај „храм“ крупним словима је писало „*Србине запамти, овде се одлучивало о твојој судбини“*. На зиду наспрам степеништа налазио се плакат великих димензија, на којем је у горњем левом углу стајао датум 9. октобар 1934. а у средини се налазила карта Краљевине Југославије како се распада на делове, а испод утиснут датум 27. март 1941. У доњем десном углу биле су цитиране речи Краља Александра *„Да би могао спасити и очувати Југославију, морам најпре разјурити масоне. Овоме послу ћу приступити одмах чим довршим своја путовања у Бугарску и Француску“.* Водич би крај овог плаката, поред тумачења његове садржине, истакао и то да је тадашњи француски министар унутрашњих послова Сарнакс био масон и да је управо он организовао марсељски атентат и финансирао банду која га је извршила. У једној од просторија које су намењене домаћој масонерији, налазиле су се витрине са изложеном масонском реквизитом: угломери, чекићи, мртвачке главе, свећнаци, ордење, кецеље итд. На једном од зидова висио је огроман пано, на ком се налазио списак имена водећих масона као и њихове функције, ту је још била и соба са архивским документима југословенске масонерије. а на месту тачније углу у ком се налазио сребром оковани штап, водич се посетиоцима обраћао следећим речима „*Ово је батина коју су хрватски масони поклонили српским масонима, после рата вратићемо им дуг“*. У једном углу били су изложени и делови београдске јеврејске слободно-зидарске ложе „ Б'не Б'рит “.

Након обиласка дела изложбе који се односио на домаћу масонерију, водич би постиоце који су били запањени оним што су видели у првом делу, нарочито чињеницом да су многе угледне личности тадашње државе биле уплетене у нечасну работу масонерије, повео у део изложбеног простора који се односио на међународну активност масонске организације. У партеру, тачније испод Велике ложе „Југославија“ смештена је енглеска ложа „Принц од Уелса“ са острва Њу Џерсеја која је до тада била изложена једино у Немачкој. На почасном месту широм раширена лежала је јеврејска Тора, цела просторија била је пресвучена свиленим завесама са којих су висили златни украси у облику добро познатих симбола. Цео простор који је комплетно украшен масонском орнаментиком, уједно је деловао и раскошно и мистично, па би човек који би се нашао у таквом окружењу помислио да се налази у неком луксузном апартманау.

Јеврејски павиљон који по предвиђеном плану посете био следећи на реду, састојао се из два дела: радна соба Геце Кона и јеврејски интеријер. На зидовима су се налазили графикони и табеле са подацима о учешћу јевреја у домаћој привреди и културном животу. На почасном месту изложени су предмети који су нађени у радној соби Г. Кона, водич би овде нагласио да је заправо његово право име Геза Кун и да је дошао из Мађарске. Његов астрономски успех у издавачкој делатности, представљен је гомилом књига на чијем се врху налазиила његова слика изнад које је стајао натпис *„Од 100.000 књига које су штампане на српском језику, Геца Кон је штампао 98.563 примерака“.* Ту су се још налазили и многи пропагандни плакати, који су указивали на везу између јеврејства, масонерије и комуниста.

Одељење Коминтерне представњено је материјалом, који је говорио о тежњи ове организације и њеним активностима на стварању бољшевичко-комунистичке револуције у свету. Приказом низа фотографија водећих људи комунистичког покрета код нас и у свету, недвосмислено је указивао на то да су јеврејског порекла. Тако је за посетиоце изложбе, представљање лика и дела Моше Пијаде изазвало највеће интересовање. Он је приказан својим личним аутопортретом, који је настао током његовог робијања, а водич би на овом месту присутнима појашњавао везу између комуниста с једне и масона и јевреја с друге стране. Али највећа пажња била је посвећена сарадњи комуниста и усташа још из периода Краљевине Југославије, а као сликовит пример такве сарадње узиман је споразум који је потписан 1937. године у затвору Сремска Митровица, између комуниста које је представљао горе већ поменути М. Пијаде и усташа које је предводио Миле Будак потоњи Павелићев министар.

Четврто одељење Совјетска унија, садржало је велики број графикона, статистичких података, фотографија и афиша, које су убедљиво илустровале о катастрофалном стању у Совјетској унији тј. шта су резултати двадесетогодишње бољшевичке владавине.

И на крају пета секција која је носила назив Викторија, приказивала је резултате немачког народа у борби против слободног зидарстава, јеврејства и комунизма. Резултате огромних успеха за усавршавање друштвене хигијене, социјалног старања и подизању пољопривреде.

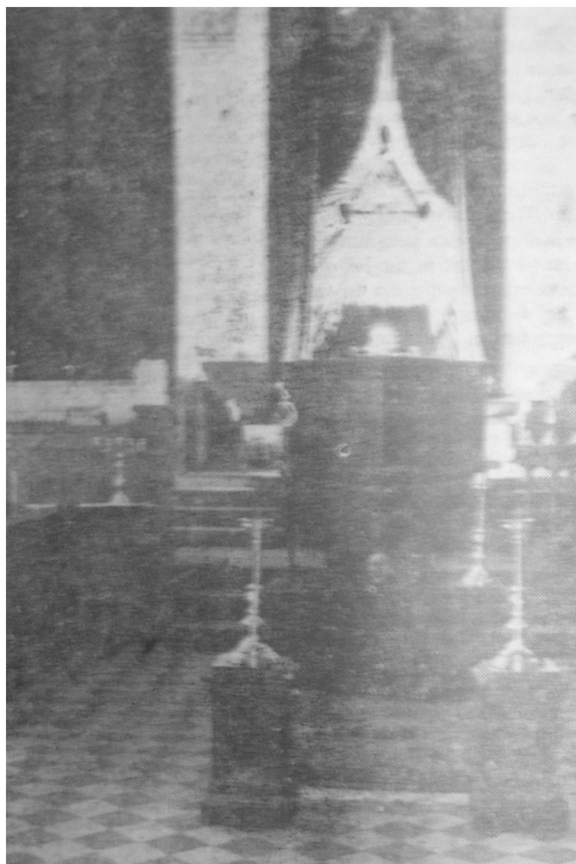
Укупно време потребно за резгледање изложбе у пратњи и са појашњењима водича, износило је око два сата. Изложба је, као што је то већ речено свечано отворена 22. октобра 1941. а затворена 18. јануара 1942. године. Дакле за 86 дана колико је била отворена за посетиоце тј. 75 радних дана, изложбу је посетило 80.800 грађана, или ти у просеку 1.070 дневно. Тај број би сигурно био већи, да је Управа железнице прихватила предлог Дирекције изложбе, да се свим грађанима који из унутрашњости долазе на изложбу одобри попуст на железнички превоз. Председник Владе Милан Недић, посетио је изложбу 27. октобра, а Димитрије Љотић три дана касније.Поред непосредних посетилаца, велико интересовање за изложбу показала је и штампа. У домаћим листовима објављено је 98 написаних чланака и 59 бележака, а инспирисано је и 15 других чланака. Дописници страних листова извештавали су своје централе *„О једној до сада не виђеној изложби, приређеној у земљи која представља истинску жртву јеврејско-масонске завере“.* Било је планирано да изложба обиђе све балканске престонице укључујући и Загреб, али је усташки режим условио одржавање изложбе брисањем дела који говори о везама масона и комуниста са усташким главешинама, на шта Дирекција изложбе није пристала, па се од тога одустало. Такође није реализована ни идеја да се изложба прикаже у већим градовима Србије, из разлога обимности материјала и непостојања адекватног простора за смештај истог. У оптицају је била и идеја да део изложбе (који остаје у Србији) буде трајно изложен у обновљеној згради Али Коч ложе на Келемегдану у форми сталне поставке.

Пред улазом у Гарашанинову 8.

Изглед Велике сале масонске ложе „Југославија“

АНТИКОМУНИСТИЧКА ИЗЛОЖБА

У седам изложбених просторија, некадашње зграде Велике масонске ложе „Југославија“, у Грашаниновој улици број 8. у Београду, током јесени 1942. године одржана је Антикомунистичка изложба. Изложба је организована од стране Српске државне пропаганде, а реализација оперативних активности око класификације и одабира прикуљеног материјала као и уређењу изложбеног простора поверена је Радном одбору изложбе у чији састав су ушли проверени антикомунистички активисти тога времена.

Изложба је имала за циљ да прикаже развој и утицај комунистичке идеологије код нас и то првенствено на омладину, затим да предочи резултате разорне комунистичке акције током лета и јесени 1941. у Србији, као и водеће личности, методе рада и злочине партизанског покрета итд. Поред тога један део изложбеног простора приказује услове живота руског народа, након скоро 30 година проведених под бољшевичком окупацијом, док је позитиван део изложбе посвећен обнови и рађању Нове Србије под вођством Милана Недића.

Радни одбор изложбе је током припрема потребан материјал обезбеђивао из неколико извора. Први и најважнији је долазио са терена на коме су се сукобљавали комунисти с једне и националисти с друге стране, којом приликом би националне снаге заплењивале оружје и другу опрему партизанима. Све те ствари стављене су на располагање Радном одбору који их је класификовао, издвајајући најзанимљивије експонате који ће бити предочени јавности, са жељом да се народ упозна са чим се служе и користе „ослободиоци“ приликом извршења „револуционарних задатака“. Поред заплењеног материјала организатору изложбе уступљене су и потресене фотографије на којима се виде измасакрирана тела људи који су побијени од стране комунистичких џелата, али и слике тих истих џелата који су сада као заробљеници позирали пред фотоапаратима припадника националних одреда. Као други извор приликом прикупљања материјала коришћено је богато искуство и знање самих чланова Радног одбора стечено дугогодишњом борбом против комунизма. Од велике користи били су и полицијски извештаји о саслушањима и признањима похапшених чланова КПЈ, као и материјал који је преузет са Антимасонске изложбе. Од укупно прикупљеног материјала, део који је одабран за презентацију подељен је у три тематске целине и смештен у изложбени простор, тако да је свака целина добила своју салу-павиљон. Пратећи програм изложбе обухватао је публиковање већег броја књига, брошура и другог штампаног материјала са антикомунистичким садржајем у издању Радног одбора.

У уторак 1. септембра 1942. године у 11 часова у присуству великог броја званица свечано је отворена Антикомунистичка изложба. У име организатора и у својству домаћина присутнима се обратио и изложбу отворио шеф Српске државне пропаганде др Ђорђе Перић, који је у свом говору указао на значај изложбе у разоткривању опасности која се надвила над српским народом и борби тог народа против бољшевизма, дајући при том допринос општој борби европских народа против црвене немани. Отварању изложбе у име Владе народног спаса присуствовали су министри Јонић и Кујунџић, затим многе угледне личности јавног живота Србије као и представници немачких војних и цивилних власти. Након поздравног говора домаћин изложбе повео је присутне у разгледање изложбеног материјала.

Посетилац је прво наилазио на „Црвени павиљон“, који се налазио десно од улаза и представљао тзв. предсобље изложбе. У њему је приказан развојни пут и активности комунизма у СССР-у. На осам великих штандова и паноа приказано је осам чинова трагедије руског народа под бољшевичком чизмом. Ту се налазе и слике вођа совјетског пролетаријата махом неруса и јевреја, који су да би прикрили своје порекло узимали словенске псеудониме. Приказано је и сведочанство у форми фотографија и графикона о социјалној и духовној деградацији руског народа. На сликама се види до каквих је погубних последица довела страховлада Лењина, Стаљина и осталих другова у Русији и да пропаганда о „црвеном рају“ у

коме радник ужива благодети свог рада, заправо не одговара истини већ показује супротно, да су радници жртве комунистичких политиканата и њихове идеологије.

Из „Црвеног павиљона“ се кроз антре који је „декорисан“ сликама партизанских злочина извршених над српским народом улази у хол у коме се налазе оригинални документи и фотографије који указују на везе масонства, јеврејства и комунизма код нас и у свету. Из хола се степеницама улази у главну изложбену салу која представља централни део изложбе.

Одмах при улазу са десне стране налази се велики штанд са мноштвом луксузних књига укоричених у платненом и кожном повезу са монограмом јеврејских издавачких кућа: Бинозе, Нолита, Плејаде, Космоса које су водили Геца Кон, Паул Бихаљи и други. „Новац у политици“, „Капитал“, „Улица на Москви“, „Прича о једној Марији“ само су неки од наслова изложених књига. На једном од пултова налазе се листови издавани од стране комунистичке омладине на Универзитету *Студент*, *Студентски живот*, *Јеврејски глас* итд., док су на другој страни пулта као пандам тадашњој комунистичкој агитацији изложени национални листови *Зора, Сигнал, Наш пут, Вихор* и др. На уздигнутом подијуму сликовито је приказано злокобно дејство иностранства на наш Универзитет и формирање мишљења наших факултета. То је илустровано сликом зграде Капетан Мишиног здања – Београдски универзитет, који је опкољен спољашњим и унутрашњим факторима дестабилизације. На левој страни од улаза, тј. преко пута штанда са јеврејском литературом сликовито је приказано ко је водио наш Универзитет, ту су слике професора Драгољуба Јовановића, Симе Милошевића, Михаила Константиновића, „комунистичке мајке“ некадашњег ректора Драгослава Јовановића и других, који су омогућили и помагали да се комунизам у толикој мери рашири међу студентском омладином и на Универзитету. Зидови изложбеног простора били су украшени паролама, којима су се комунисти служили у намери да заврбују и обману што већи број грађана, кријући се при том иза иза општих крилатица попут: „Живела демократија“, „Бранићемо земљу“, „Живео народни фронт“, „Хоћемо савез са СССР“ итд., као и снимци од 27. марта и пароле „Боље рат него пакт“.

Наредне три изложбене дворане посвећене су комунистичкој акцији званој устанак и резултатима револуционарне идеје КПЈ. У једном углу главне сале у партеру на уздигнутом подијуму изложено је заплењено партизанско оружје, заставе, амблеми и друга опрема као и пропагандни материјал. По зидовима, паноима и пултовима изложене су фотографије комунистичких вођа, партизанских комесара и командира. Посебну пажњу привлачи слика циганина Мирка Дурмишевића-Дурмана џелата Сврљишког партизанског одреда, који се прославио по томе, што је усавршио начин вађења очију својим жртвама. Он је приликом заробљавања и саслушања до танчина описао свој „патент“ и начин извршења овог страховитог злодела, што су посетиоци изложбе могли да прочитају и виде на једном од штандова. Слике на којима се виде измасакрирана и изобличена лица и тела без руку и ногу, остављале су горак укус у устима код грађана који су их ћутке посматрали, размишљајући кроз какве су патње и муке ти јадни људи прошли.

И последња сала у оквиру дела изложбе који је посвећен комунистичкој акцији код нас, резервисана је за штету коју су партизани нанели српском народу и држави. Ту се налазе слике порушених и уништених мостова, пруга, индустријских објеката, путева, државних зграда и сл. Штета која је направљена, процењена је на 3 милијарде и 630 милиона тадашњих динара.

Након ужасних сведочанстава са којима су се посетиоци могли срести у претходном делу изложбе, улазак у „Плави павиљон“ представљао је растерећење али и опомену свима који су до тог тренутка гајили некакве симпатије или разумевање за партизанску акцију. „Плави павиљон“ посвећен је борби српског народа за опстанак и обнову кроз: оружану борбу против комуниста, пољопривредну активност српског сељака и борбу за свако зрно и плод, омладинску активност на обнови земље као и напорима Владе и самог Милана Недића на изградњи Нове Србије у Новој Европи. По зидовима и изложбеним витринама, приказане су фотографије храбрих добровољаца, стражара и националних четника, који су се са пушком у

руци супротставили онима који су у лето и јесен 1941. године запалили ватру грађанског рата остављајући за собом само рушевине и невине жртве. Ту су затим слике омладинаца Националне службе рада за обнову Србије, који су дали немерљив допринос у обнови отаџбине. На сликама се види како омладинци снажних руку и препланулих тела од сунца, ашовима и лопатама претварају мочварно земљиште у плодне оранице, граде путеве и уређују насипе. Српски сељак који храни наш народ на изложби заузима почасно место међу изложеним материјалом јер је својим радом то и заслужио. На изложеним сликама могу се видети и многобројне избеглице које су нашле уточиште у Србији где су нахрањене, одевене и збринуте. Ценрало место „Плавог павиљона“ заузимала је фотографија генерала Недића, пред којом су се многи посетиоци изложбе заустављалаи са питањем *„Шта би било са нама , да није њега“?*

Изложба је била тако организована и конципирана, да се посетилац на самом почетку прво упозна са стањем у колевци комунизма Совјетском Савезу тј. какви су резултати бољшевичке владавине. Затим се указује на чињеницу да су јевреји предњачили у издавању књига које су пропагирале комунистичку идеологију и на тај начин „тровали“ нашу омладину, која је тако већ инфицирана вирусом комунизма долазила на студије где су поједини професори јавно подржавали и агитовали у корист „напредне“ левице. Тако заведену омладину није било тешко извести на улице 27. марта 1941.године, као ни гурнути у крвави грађански рат који је од стране црвених комесара назван „народно ослободилачка борба“ или једноставно револуција, што је он уистину и био с тим што главни непријатељ револуције није био окупатор већ једино и искључиво српски народ, који је уједно био и остао највећа жртва комунизма. Целокупан изложбени материјал и изложба као целина, представљају својеврсну оптужницу, поткрепљену мноштвом материјалних доказа против комунистичког система и идеологије, а норочито против налогодаваца и извршитеља злочина над недужним становништвом који су почињени у име неких „виших“ циљева, а све зарад доласка на власт и борбе за међународни пролетаријат**.**

У периоду од 1. септембра, па до првих дана децембра 1942. година, колико је Антикомунистичка изложба била отворена за посетиоце, њу је видело око 50.000 људи. Након приказивања у Београду, најзанимљивији део изложбеног материјала, обишао је све веће градове у Србији, како би и грађани у унутрашњости били упознати са деловањем комуниста и резултатима партизанске акције. Тако је илустрације ради, током августа месеца 1943. изложба представљена крагујевчанима, а у септембру су изложбу у просторијама основне школе „Вук Караџић“ могли видети грађанима Пожаревца.

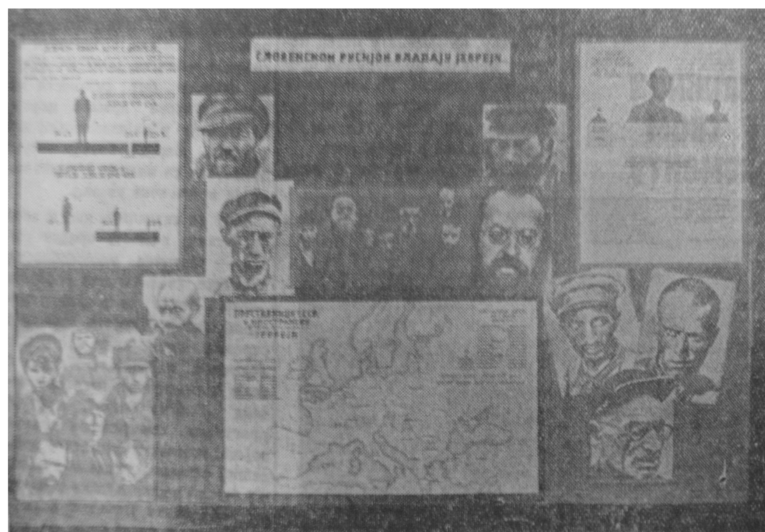
У Бечу је јуна 1944. године одржана Велика европска антикомунистичка изложба. На овој изложби била је позвана и Србија, која је у оквиру српског одељења приказала свој допринос у борби против комунизма, предметима и експонатима који су уступљени од стране Државне пропаганде тј. Радног одбора српске Антикомунистичке изложбе из 1942. године.

Свечано отварање изложбе

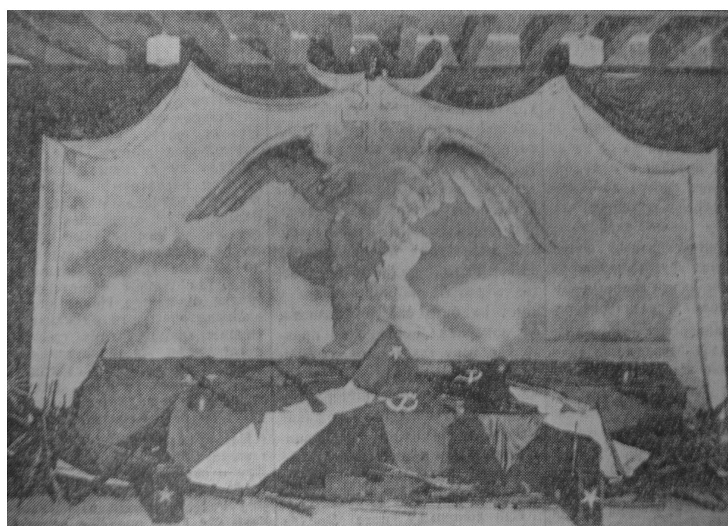
На улазу у изложбени простор

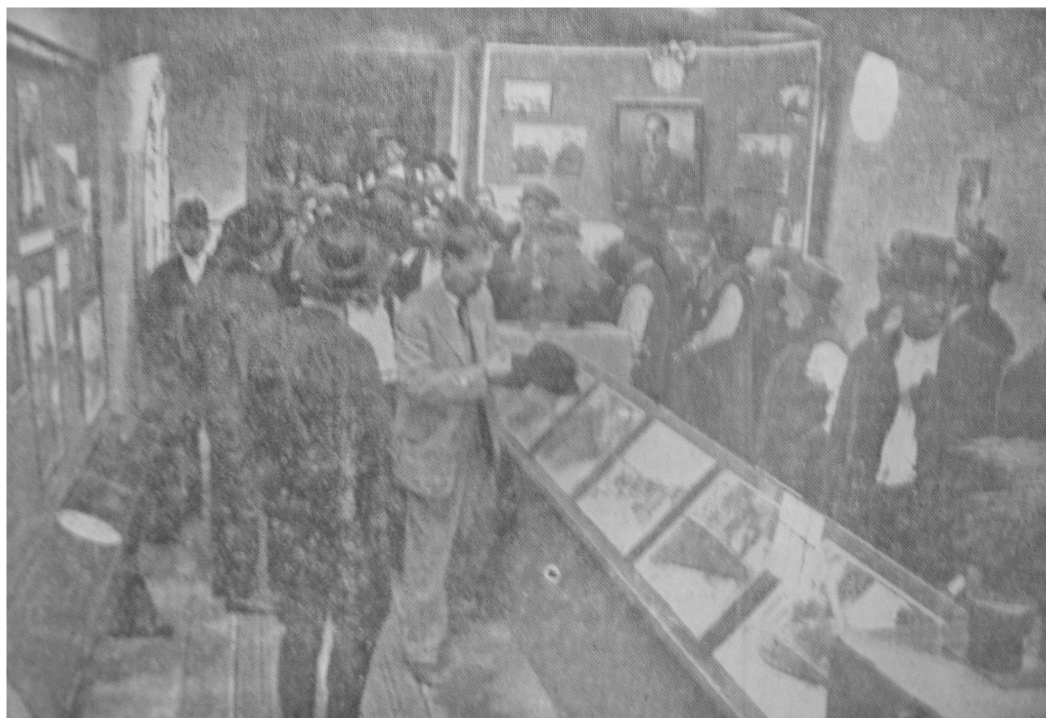
Детаљ из „Црвеног павиљона“

Главна изложбена сала-комунизам у Србији

Заплењене партизанске заставе и оружје

„Плави павиљон“

Министри Јонић и Кујунџић приликом разгледања изложбе

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Борковић М.: *Контрареволуција у Србији 1941-1944;* Београд 1979.

Димитријевић Б.: *Војска Недићеве Србије;* Београд 2011.

Жорж Б.: *Завод у Смедеревској Паланци, Острво спаса или робијашница;* Београд 2006.

Јовановић Д., Танић Д.: *Извештаји Недићевих органа власти у Округу моравском 1941-1944.;* Јагодина 2005.

Јовановић Д., Танић Д.: *Моравски округ у листу Ново време 1941-1944.;* Јагодина 2008.

Кољанин М.: *Антисемитски стереотипи и пропаганда у Србији 1941-1942.;* Историја 20. века, ИСИ Београд 2003.

Крапанџић Б.: *Грађански рат у Србији 1941-1945.;* Београд 1993.

Крстић М.: *Непокорена младост;* Београд 1981.

Магазиновић Х.: *Кроз једно мучно столеће;* Ваљево 2009.

Недић А.: *Милан Недић мајка или маћеха,* Београд 2009.

Николић А.: *Завод за принудно васпитање омладине у Смедеревској Паланци1942-1944.;* Дипломски рад, Филозофски факултет Београд 2003.

Петрановић Б.: *Србија у Другом светском рату;* Београд 1992.

Стефановић М.: *Збор Димитрија Љотића 1934-1945.;* Београд 1984.

Ћирковић С.: *Ко је ко у Недићевој Србији 1941-1944.;* Беград 2009.

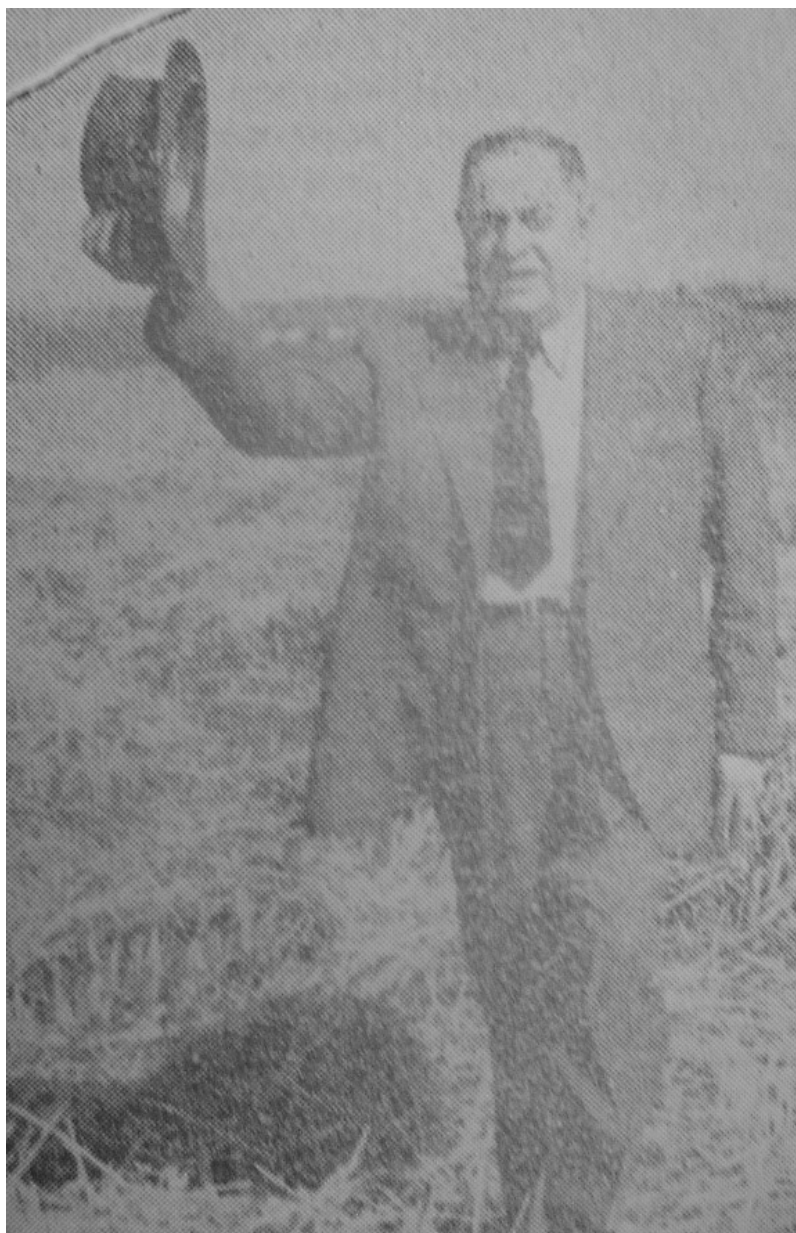
Наша борба 1941-1942.

Ново време 1941-1944.

Обнова 1941-1944.

Службене новине 1941-1944.

Српски народ 1942-1944.

Милан Ђ. Недић,
претседник Српске владе